

**'Kriz'den 'Uyum'a Türkiye'deki Suriyeli Göçmenler Ve Sosyo-Kültürel Boyutları
Bağlamında Din**

**From "Crisis" to "Harmony": Syrian Immigrants In Turkey And Religion In The Context Of
Socio-Cultural Dimensions**

Ayşe ŞALLI

Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri
Bölümü, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı

Assist. Prof. Dr., Karabuk University Faculty of Islamic Sciences, Department of Philosophy
Religious Studies, Department of Sociology of Religion

Karabük/Türkiye

aysesalli@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9778-9383

DOI: 10.34085/buifd.1062625

Öz

Coğrafi konumu sebebiyle Türkiye 'göç' olgusuna yabancı olmayan ve sürekli nüfus hareketliliklerinin yaşandığı bir ülke olmuştur. Ancak 2011 yılında başlayan Suriyeli göçü, Türkiye'ye gelen nüfusun büyüklüğü ve geliş süresinin kısalığı bakımından öncekilerden farklılaşmaktadır. Bu çalışma da Türkiye'nin Suriyeli göçmenler deneyimini yerel dinamikleri çerçevesinde ve din faktörünün göz ardı edilmediği bir yaklaşımla ele almaktadır. Söz konusu süreç için literatürde yaygın olarak kullanılan 'kriz' nitelendirmesi eleştirilerek yeni bir 'kriz' tanımlaması yapılmaktadır. Göçmenlerin Türkiye'ye gelişleriyle ilişkilendirilen bazen medya organlarının tek boyutlu yaklaşımlarının bir yansıması bazen de siyasi kutuplaşmanın bir parçası olarak dile getirilen toplumsal algıların varlığına ilişkin temellendirmeler üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda yapılan araştırmalar ve istatistiki veriler ışığında bu algıların somut karşılığının olup olmadığı ve bunlarla mücadelenin niteliği tartışılmaktadır. Ayrıca toplumdaki 'din' olgusuyla sosyo-kültürel yapı arasındaki ilişki, göçmenlerin uyumu süreciyle ilintilendirilmektedir. Bu çerçevede Türkiye'de yaşanan sürecin önemli aktörlerinden Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 'göçmenlerin uyumu'na katkı niteliğindeki çalışmaları irdelenmektedir. Bunun yanında Türkiye'nin Suriyeli göçmenler deneyimini özgün kılan özellikler ele alınmaktadır. 'Din' faktörü ile bu özellikler arasındaki ilişki karşılıklı etkileşim ve tamamlayıcılık boyutları vurgulanarak analiz edilmektedir. Türkiye'nin Suriyeli göçmenler deneyiminin Batılı, ötekileştirici, ayrıştırıcı 'kriz-kaos' söylemlerinden uzak, 'din' faktörünün dikkate alındığı ve daha yerli bir perspektifle ele alınması çalışmanın ilgili literatüre en önemli katkılardan biridir.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Suriyeli Göçmenler, Uyum ve Din, Göç ve Kültürel Değişme, Kültürel Değişme ve Din.

Abstract

Due to its geographical location, Turkey has become a country that is not unfamiliar with the phenomenon of 'migration' and where constant population movements are experienced. However, the Syrian migration, which started in 2011, differs from the previous ones in terms of the size of the population coming to Turkey and the shortness of the arrival time. This study also deals with Turkey's experience of Syrian immigrants within the framework of local dynamics and with an approach that does not ignore the religion factor. A new definition of 'crisis' is made by criticizing the term 'crisis', which is widely used in the literature for the process in question. It focuses on the justifications for the existence of social perceptions, which are sometimes a reflection of the one-dimensional approach of the media organs associated with the arrival of immigrants in Turkey, and sometimes expressed as a part of political polarization. In this context, in the light of research and statistical data, it is discussed whether these

perceptions have concrete counterparts and the nature of the struggle against them. In addition, the relationship between the phenomenon of 'religion' in the society and the socio-cultural structure is related to the adaptation process of immigrants. In this context, the work of the Presidency of Religious Affairs, which is one of the important actors of the process in Turkey, that contributes to the "harmony of immigrants" is examined. In addition, the characteristics that make Turkey's experience of Syrian immigrants unique are discussed. The relationship between the 'religion' factor and these features is analyzed by emphasizing the dimensions of mutual interaction and complementarity. One of the most important contributions of the study to the relevant literature is that Turkey's experience of Syrian immigrants is handled from a more domestic perspective, away from Western, marginalizing and divisive 'crisis-chaos' discourses, taking into account the 'religion' factor.

Keywords: Sociology of Religion, Syrian Immigrants, Harmony and Religion, Immigration and Cultural Change, Cultural Change and Religion

Giriş

2011 baharında Suriye'den ilk grubun girişiyle birlikte 'Suriyeli göçmenler' olgusu hem Türkiye'nin hem de Avrupa ülkelerinin ana gündemlerinden biri olmuştur. Göçmen nüfusun çok kısa sürede beklenenin çok üzerinde sayıya ulaşması pek çok problemi eş zamanlı olarak ortaya çıkarmıştır. Resmî kurumlar, STK'lar ve yerel halkın sergilediği dayanışmada göçmenlerin temel ihtiyaçlarının karşılanması öncelikle zamanla sistemli hale gelmiştir. Aradan geçen yılların artışı, Suriyeli göçmenlerin ülkelerine döneceklerine dair beklentilerin aksine sonuçlar doğurmuştur. İnsani ihtiyaçların nispeten karşılanmış olması ve göçmenlerin kalış süresinin uzaması ortaya çıkan ve çıkması muhtemel problemlerin çözümünde 'uyum' eksenli çalışmalara yoğunlaşmayı beraberinde getirmiştir.

Bu makalede Türkiye'nin Suriyeli göçmenler deneyiminin kendine özgü nitelikleriyle 'özgün bir denklem' oluşturduğu ve bu denklemin boyutlarının bütünlüklü bir analizinin yapılması halinde sürecin daha iyi anlaşılabilmesi vurgulanmaktadır. Çalışmada 'din' olgusu bu özgün denklemin temel dinamiklerinden biri olarak ele alınmaktadır. Ancak, 'din' faktörünün merkeze alındığı bir tutumdan sakınılmakta ve din, diğer dinamiklerle etkileşim eksenli olarak irdelenmektedir.¹ Makalenin ana sorunsalı Türkiye'nin Suriyeli göçmenler deneyiminin, özgün karakterinin 'kriz' söyleminden uzaklaşan, 'uyum' söylemine yaklaşan bir çerçevede tasvir edilmesidir. Bu tasvirde ana tema ise göçmenlerle yerel halk arasında 'yabancı-öteki' ilişkisinin olmadığıdır. Çalışmada öncelikle Suriyeli göçmenlere ilişkin süreçlerin 'kriz' söylemi ekseninde değerlendirilmesi eleştirilmekte 'göçmen krizi' ibaresi göçün ilk yıllarıyla ilişkilendirilerek yeniden tanımlanmaktadır. Ardından 'kriz' yönetimi uyum çalışmalarının temel bileşenlerinden Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM)'nin çalışmaları irdelenmektedir. Sonrasında göçün ilk yıllarında temel ihtiyaçların karşılanmasında kurumlar, STK'lar ve yerel halk arasındaki iş birliği, uyum sürecini sekteye uğratması muhtemel algılar ve bunlarla mücadeleye değinilmektedir. Akabinde 'kültür-din' ilişkisi bağlamında göçmenlerin uyumu, etkileşim odaklı örneklerle tasvir edilmektedir. Sürecin 'din' eksenli temel aktörlerinden Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB)'nin çalışmaları incelenmektedir. Sonrasında Türkiye'nin Suriyeli göçmenler deneyiminin temel özellikleri, ortak payda olarak 'din' olgusu bütüncül ve etkileşimsel bir perspektifte incelenmekte mezkur örüntü, Türkiye'nin Suriyeli göçmenler deneyiminin özgünlüğünün ifadesi olarak nitelendirilmektedir.

¹ Mehmet Ali Kirman, "Göç Çalışmalarında Yöntem ve Din", *Göç ve Din: Disiplinlerarası Bir Yaklaşım*, ed. Mehmet Ali Kirman - İlbey Dölek (Ankara: Astana Yayınları, 2020), 31.

Çalışmada literatür taraması yöntemi kullanılmış, veriler bütünleştirici çerçevede değerlendirilmiştir.² Ayrıca araştırmaların verilerinden doğrudan alıntılar 'yorumsamacı' yaklaşımla değerlendirilmiştir.³ Çalışma, Türkiye'nin Suriyeli göçmenler deneyiminde iki halk arasındaki ilişkiyi 'öteki-yabancı' söylemleriyle ilişkilendiren yaklaşımlara eleştiri niteliğindedir. Çalışmanın konusu, Türkiye'nin Suriyeli göçmenler deneyiminin özgün karakteriyle süreçte etkin olan çoklu faktörlerin uyum eksenli olarak değerlendirilmesidir.

1. Suriyeli Göçmen Krizi ve Uyum Süreci

Türkiye, bulunduğu coğrafi konumu, yurtiçi-yurtdışı hareketliliklerle göç olgusunun gündemde olduğu bir ülke olmuştur. Suriyeli göçmenlerin gelişine kadar Türkiye'de göç olgusu, Lozan Antlaşması çerçevesinde yapılan mübadelelerle Yunanistan'dan Türkiye'ye göç, Avrupa'ya özellikle Almanya'ya işçi göçü ve yurtiçinde kırsaldan kente göçle gündemde geniş yer tutmuştur. Bunlar 2011 yılı baharına kadar Türkiye'nin kapsamlı ve uzun soluklu bir 'göç politikası'nı ortaya çıkarmamıştır. Suriyeli göçmenlerin gelişi bir dönüm noktası olmuştur. Bunun en somut örneği 2013 yılında İçişleri Bakanlığı'na bağlı 'Göç Politikaları Kurulu' ile eş zamanlı olarak GİGM'nin kurulmasıdır⁴.

Ülkemize ve Avrupa'ya yönelen kitlesel Suriyeli göçü, uluslararası bir problem olarak da gündemdeki yerini almış ve 'göçmen/Suriyeli krizi' biçiminde söylemleştirilmiştir. 'Kriz' ve 'göçmen' kavramlarının bir arada kullanılmasını eleştiren A. Sager, Ortadoğu ve Asya ülkelerine yapılan müdahaleler sonucundaki nüfus hareketlerinin bir tür Müslüman göçü temsili yaratılarak bir 'kriz dili' ve 'göç krizi' söylemi oluşturulduğunu, bunun göçü yasaklamayı ve engellemeyi meşrulaştırdığını, nüfus hareketliliğini olumsuzlayarak zarar verdiğini vurgulamaktadır. Ona göre göçe maruz kalan toplumların karşı karşıya kaldığı müdahaleler ve 'iç' politikalar 'kriz' olarak nitelendirilmelidir. Ülkelerinden ayrılmak zorunda bırakılarak başka ülkelere akın eden göçmenlerin yaşadıkları sürecin, kendi ülkelerinde oluşan yeni şartlar, müdahaleler ve 'iç' politikaların bir sonucu olduğu söylenebilir.⁵ 2015 yılında yönelen göçmen sayısındaki artışla Avrupa ülkeleri güvenlik kaygısı eksenli politikalar yürütmüştür. Bu ülkelerin, göçmenlerin mal ve can güvenliğinden ziyade kendilerine yönelen göçmen sayısını minimum düzeye indirme çabasında olduklarını söylenebilir.⁶ 2020 yılı Şubatında, Türkiye'nin göçmenlerin Yunanistan'a geçişine izin vermesi sonrasında göçmenlerin karşılaştığı muamele ve yaşanan trajediler, 'göçmen krizi' söyleminin göçü yasaklayıcı ve engelleyici tutumların meşrulaştırılarak araçsallaştırıldığını, uluslararası müdahale ve iç karışıklıklarla üretilen 'göçmen nüfus'un yaşananların müsebbibi olarak nitelendirildiğini göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Türkiye, Suriye kaynaklı göçmen akınına en çok maruz kalan ve ev sahipliği yaptığı 3.733.982 göçmenle hala dünyada en fazla Suriyeli göçmene ev sahipliği yapan ülkelerden biridir.⁷ Ancak Türkiye'de Sager'in eleştirdiği biçimiyle bir 'kriz dili' kamuoyunda yaygın

² W. Lawrence Neuman, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar I* (Ankara: Yayınodası Yayınları, 2016), 1/165-166.

³ Belkis Kümbetoğlu, *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma* (İstanbul: Bağlam Yayınları, 2008), 28.

⁴ *Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM), 2014 Türkiye Göç Raporu* (Ankara: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2016).

⁵ Hayriye Erbaş, "Göçmen Krizi Kavramı ve Örtüledikleri: Günümüzde Göçmenlik Halleri, Çelişkiler ve Sorunlar", *Gidişlerden Kaçışlara Göç ve Göçmenler: Kuram, Yöntem ve Alan Yazıları* (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2019), s. 315.

⁶ Aldırmaz Yaşar, "Değerler Avrupası'ndan Duvarlar Avrupası'na: Göç, Sığınmacılar ve Mülteci Krizi Çerçevesinde AB Hukuku ve Politikaları", *Kastamonu Üniversitesi İİBF Dergisi* 16/2 (2017), 83-103, 93.

⁷ Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM), "Geçici Koruma", www.goc.gov.tr (Erişim 22 Ocak 2022); "Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü (UNHCR)", *Türkiye'deki Mülteciler, Sığınmacılar* (Erişim 08 Nisan 2021).

şekilde kabul görmemiştir.⁸ Oxford Üniversitesi Göç, Politika ve Toplum (COMPAS) Merkezi araştırmacısı Frank Duvell, 2013 yılında kaleme aldığı makalesinde Türkiye hakkında 'Ancak asıl şaşırtıcı olan bu mülteci akını karşısında gösterilen sosyal ve siyasal sessizliktir: Diğer birçok Avrupa ülkesinde normal koşullarda moral bir paniğe yol açabilecek böyle bir gelişmenin Türkiye'de bu tür bir durum yaratmamış olmasıdır'⁹ ifadelerini kullanmaktadır. Türkiye'nin deneyiminde 'göçmen krizi' söylemi yaygın kullanım ile örtüşen bir karaktere sahip değildir. Türkiye özelinde 'göçmen krizi süreci' nitelendirmesi; 'kısa sürede ortaya çıkan göçmen nüfus yoğunluğu ile Türkiye'nin bu beklenmedik duruma hazırlıksız yakalanmış olmasını, göçmenlerin temel ihtiyaçlarının karşılanmasının öncelendiği çözüm arayış ve çabalarını içeren süreci' ifade etmek üzere kullanılabilir. Çünkü Türkiye, göçün ilk günlerinden itibaren 'açık kapı' politikası uygulamış, insan hak ve özgürlükleri çerçevesinde bir tutum sergilemiştir. 2012 yılında ülkemizdeki Suriyeli göçmen nüfus 14.237 iken 2013 yılında 224.655, 2014 yılında 1.519.286'ya, 2015 yılında ise 2.503.549'a yükselmiştir. Bu rakam 2017 yılında ise yaklaşık 3,5 milyona ulaşmıştır.¹⁰ Bu süreçte Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuş, özellikle göçmenlerin temel ihtiyaçlarının karşılanmasıyla olası problemlerin çözümünde etkin kullanılacak bir sisteminin oluşturulması üzerinde odaklanılmıştır. 2012-2015 yıllarında GİGM, Türkiye göç politikasının belirlenmesi, düzensiz göçle mücadele, insan hakları ve sağlık hizmetlerinde karşılaşılabilecek problemlerin çözümü, AB ülkeleri iyi uygulama örneklerinin değerlendirilmesi, 'kabul ve geri gönderme merkezleri'nin planlama ve inşasına öncelik verilmiştir.¹¹

GİGM bünyesinde 'Uyum ve İletişim Daire Başkanlığı'na yer verilmiştir. Ancak temel ihtiyaçların karşılanmasındaki aciliyet, Suriye'deki şiddetin sona ereceği beklentisi nedeniyle 'uyum' çalışmaları ertelenmiştir. Bu beklentinin gerçekleşmemesi, 2015 yılından itibaren çalışmalarda bir eksen kayması oluşturmuş, temel öncelik 'uyum' faaliyetleri olmuştur. Bu çerçevede 20 Ağustos 2015 tarihinde Türkçe, İngilizce, Arapça ve Rusça dillerinde hizmet veren Yabancılar İletişim Merkezi (YİMER-157) kurulmuştur.¹² Yine 2015 yılında göçmenlerin uyumunun desteklenmesi amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ve GİGM işbirliğiyle 'Göçmen Uyum Kursu' müfredatının geliştirilmesi, göçmenlerin kurum ve kuruluşların hizmetlerine erişimlerini hedefleyen çalışmalara öncelenmiştir. GİGM, ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar, STK'larla iş birliğiyle 'Uyum Biz Bize Sohbetler', 'Uyum Buluşmaları', 'Yerelde Kadın Buluşmaları', 'Sosyal Uyum ve Yaşam Eğitimi', 'Uyum Çalıştayları', 'Uluslararası Öğrenci ve Akademisyenler Uyum Buluşmaları' gibi birçok çalışma gerçekleştirmiştir.¹³ Ayrıca "Türkiye Yaşam Rehberi, Geçici Koruma Kapsamındaki Yabancılar İçin Bilgilendirme Broşürü, Yabancıların Türkiye'de İş ve Yaşam Rehberi, Öğrenci İkamet İzni Başvuru Süreci, Yabancılar İçin Bilgilendirme Broşürü, Yabancı İstihdamı Hakkında Bilmeniz Gerekenler, Doğru Bilinen Yanlışlar" başlıklı broşürler basılarak ve kurumsal web sayfasından göçmenlere ve yerli halka ulaştırılmıştır.¹⁴

⁸ Patrik Bandúr, "Perceptions on Syrian Refugees in Turkey, Short Analysis of a Survey Identifying Differences and Similarities Between Two Grups of Turkish Voters", *Antakiyat* 3/1, (Haziran 2020): 67-91.

⁹ Akt. Ayşe Kesen Kurçak, *Türk Toplumunda Suriyeli Göçmenleri Kabul ve Uyumda Dindarlığın Rolü (Gaziantep Örneği)*, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora tezi, 2022, vii.

¹⁰ Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM), "Geçici Koruma" (Erişim 11.04.2021).

¹¹ Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM), *Biten Projeler* (Erişim 24 Mart 2021).

¹² Çiğdem Alp vd., *Türkiye'deki Suriyeliler (Özel Rapor)* (Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Kamu Denetçiliği Kurumu (OMBUDSMANLIK), 2018), 117.

¹³ Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM), "Sosyal Uyum Çalışmaları" (Erişim 20 Şubat 2021).

¹⁴ Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM), "Broşürler" (Erişim 11 Nisan 2021).

Türkiye'ye ilk geldikleri yıllarda göçmenlerin çoğunluğu geçici barınma merkezlerine yerleştirilmiştir. Ancak zamanla uyum çalışmalarının bir parçası olarak bu merkezler kapatılmaya ve göçmenler yerleşim yerlerinde yaşamaya teşvik edilmiştir. Günümüzde ülkemizdeki geçici barınma merkezi sayısı 5 ve buralarda yaşayan göçmen sayısı ise 51.358'dir.¹⁵

2. "Göçmen Krizi"nin Çözümünü ve Uyum Sürecini Olumsuz Etkileyen Söylemler

Suriyeli göçmenlerin yaşam koşullarında zamanla sistemli iyileştirmeler yapılmış, ABD'nin önde gelen gazetelerinden *The New York Times*, Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin ikamet ettiği geçici barınma merkezine yaptığı ziyarete ilişkin yayımladığı makalede barınma merkezleri için "5 yıldızlı kamp" ifadesini kullanmıştır.¹⁶ Yerleşim yerlerinde ise temel ihtiyaçların karşılanması hususunda arzu edilen noktaya ulaşamamışsa da kitlesel boyutta krizler yaşanmamıştır. Yerli halk da sürecin bir parçası olmuş, ihtiyaçların karşılanmasında etkin rol almıştır.¹⁷ Suriyeli göçmenlerin temel ihtiyaçları için harcanan yaklaşık 30 milyar doların yarısından fazlasının vatandaşlarla STK'lardan gelen gönüllü yardımlarından oluşması yerli halkın desteğini gözler önüne sermektedir.¹⁸ Ev sahibi toplum fertleri, insani yardımlarla birlikte tercüme desteğiyle de katkı sağlamaktadır.¹⁹

Özellikle Göçmenlerin kalış süresinin uzaması, temel ihtiyaçların giderilmesinden sonra 'uyum'u daha elzem hale getirmiştir. Göçmenlerin topluma uyumlarını doğrudan etkileyen faktörlerin başında toplumsal kabul gelmektedir.²⁰ Suriyeli göçmenlere yönelik toplumsal kabul oranının yüksekliği ve onların Türkiye'de bulunmaktan duydukları memnuniyet Türkiye'nin Suriyeli göçmenler deneyiminin bariz özellikleridir.²¹ Bu durum Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerle ev sahibi toplum arasındaki uyum problemlerinin şiddetini ve karakterini belirleyici role sahiptir.²²

Göçmenlere yönelik toplumsal kabul düzeyini etkileyen faktörlerden biri de medyadır.²³ Türkiye'de bazı medya organlarının göçmenleri ele alış biçimine bakıldığında 'sorunsallaştırma'²⁴ ve 'olumsuzlama'²⁵ eksenli bir yaklaşımın hakim olduğu görülmektedir. Bu

¹⁵ Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM), "Geçici Koruma" (Erişim 20.01.2022).

¹⁶ Alp vd., *Türkiye'deki Suriyeliler (Özel Rapor)*, 111.

¹⁷ Erol Erkan, "Suriyeli Göçmenler ve Dini Hayat: Uyum, Karşılaşma, Benzeşme Gaziantep Örneği", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 16/2 (2016), 87; Bilge Deniz Çatak, *Yanı Başındaki Yabancı: Suriyeliler ile Yerli Halkın Karşılaşmaları* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2020), 115; Kesen Kurçak, *Türk Toplumunda Suriyeli Göçmenleri Kabul ve Uyumda Dindarlığın Rolü (Gaziantep Örneği)*, 163.

¹⁸ "Türk Halkının Suriyelilere İnsani Yardımları", *Bakan Kaya Sosyal Uyum Yardımı (SUY) Programı Kapsamında Dağıtılan Kızılay Kartın Bir Milyon Sayısına Ulaşması Vesilesiyle Düzenlenen Programa Katıldı* (17 Ekim 2017) (Erişim 29.04.2021).

¹⁹ Çatak, *Yanı Başındaki Yabancı: Suriyeliler ile Yerli Halkın Karşılaşmaları*, 98.

²⁰ Meltem Bostancı, *11 Eylül'den Günümüze Ortadoğu ve Suriye: Suriyeli Sığınmacı Sorunu ve Basına Yansımaları* (İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, 2017), 250.

²¹ Ayşe Şebnem Tunç, "Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri", *Tesam Akademi Dergisi* 2/2 (2015), 59; Hıdır Apak, "Suriyeli Göçmenlerin Kente Uyumları: Mardin Örneği", *Mukaddime* 5/2 (2014), 67; Oytun Orhan - Sabiha Senyücel Gündoğar, *Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri* (Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM)-Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı (TESEV), 2015).

²² Apak, "Suriyeli Göçmenlerin Kente Uyumları: Mardin Örneği", 67.

²³ Bostancı, *11 Eylül'den Günümüze Ortadoğu ve Suriye: Suriyeli Sığınmacı Sorunu ve Basına Yansımaları*, 250.

²⁴ Ülkü Doğanay-Hatice Çoban Keneş, "Yazılı Basında Suriyeli 'Mülteciler': Ayrımcı Söylemlerin Rasyonel ve Duygusal Gereçeklerinin İnşası", *Mülkiye Dergisi* 40/1 (2016), 177.

²⁵ Göksel Göker-Savaş Keskin, "Haber Medyası ve Mülteciler: Suriyeli Mültecilerin Türk Yazılı Basınındaki Temsili", *İletişim, Kuram ve Araştırma Dergisi* Sayı 41 (GÜZ 2015), 254.

kapsamda medyada göçmenlerin kaçak, problemlili, sorun çıkarıcı, toplumun huzurunu bozan,²⁶ korkak, pis, hain, hırsız, savaş kaçını, terörist, bedavacı²⁷ olarak nitelendirilmesi toplumsal ön yargıları kalıcı hale getirebilmektedir. Bu durum göçmenlere ilişkin stereotipleştirmeyi, ötekileştirici toplumsal tasavvuru beslemekte²⁸; böylece toplumdaki 'biz' ve 'öteki' karşıtlığını pekiştirmektedir.²⁹ Bazen de bu durum siyasi yönelimlerin medyanın yayın politikalarına yansımaları olarak değerlendirilebilir.³⁰ Bu bağlamda medyada sıkça karşılaşılan tutum, göçmenleri bir tehdit unsuru olarak ön plana çıkararak bunu siyasi kutuplaşma³¹ ve mevcut hükümetin göçmen politikasını eleştirme aracına dönüştürebilmektedir.³² Ancak bu tutum göçmenlerin yoğun olduğu sınır illerinde bile halk tarafından yeterli destek bulamamakta, kutuplaşma ve ayrımcı ötekileştirmelere prim verilmemektedir.³³ Aynı zamanda bu doğrultuda gündeme gelen haberlerin doğruluğu ve detayları konusunda bilgi kirliliği ve eksikliği bulunmaktadır.³⁴ Bir göçmenin; "Türkiye'de kendimizi dışlanmış hissetmiyoruz. Özellikle de böyle dindar insanların yanında dışlanmışlık hissetmiyoruz. Ancak dindar olmayan, siyasi görüşleri mevcut hükümetin görüşünden farklı olanların yanında bir dışlanmışlık hissediyoruz (Ahmed, Mohamed, Osman)"³⁵ şeklindeki ifadeleri bu duruma işaret etmektedir.

Toplumsal algı düzeyindeki birçok söylem bir taraftan Suriyeli göçmenlere karşı önyargılarla 'tehdit algısı'nı ön plana çıkarmakta diğer taraftan nefret söylemlerinin yayılmasına neden olmaktadır.³⁶ Bilgi kirliliğine dayalı önyargı kaynaklı bu algılar; Suriyeli göçmenlerin gelişiyile ilişkilendirilmekte 'ekonomik kaygılara', 'yapılan yardımlara', 'asayiş olayları ve güvenlik tehdidine', 'sağlık hizmetlerine', 'göçmenlerin eğitimlerine' dair algılar biçiminde somutlaşmaktadır.³⁷ Bunlar arasında ekonomi alanıyla ilişkilendirilenler ön plana çıkmaktadır.³⁸

a) Ekonomik Kaygılara Dair Algılar: Suriyeli göçmenlerin gelişinin Türkiye ekonomisini olumsuz yönde etkilediğine ve işsizliği artırdığına dair önyargıları destekleyen veri

²⁶ Bostancı, 11 Eylül'den Günümüze Ortadoğu ve Suriye: Suriyeli Sığınmacı Sorunu ve Basına Yansımaları, 237; Kesen Kurçak, Türk Toplumunda Suriyeli Göçmenleri Kabul ve Uyumda Dindarlığın Rolü (Gaziantep Örneği), 163.

²⁷ Doğanay-Çoban Keneş, "Yazılı Basında Suriyeli 'Mülteciler': Ayrımcı Söylemlerin Rasyonel ve Duygusal Gereksinimlerinin İnşası", 178.

²⁸ Murat Erdoğan vd., Türkiye'de Yaşayan Suriyeli Mültecilere Yönelik Medya Algısı, Liberal Perspektif: Analiz (Ankara: Özgürlük Araştırmaları Derneği, 2017), 237.

²⁹ Sinem Yıldırım vd., "Suriyeli Sığınmacıların Toplumsal Kabul ve Uyum Sürecine İlişkin Bir Araştırma", Bilgi 35/ (K 2017), 111-112.

³⁰ Göker-Keskin, "Haber Medyası ve Mülteciler: Suriyeli Mültecilerin Türk Yazılı Basınındaki Temsili", 254; Orhan - Gündoğar, Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri, 38.

³¹ İbrahim Efe, Türk Basınında Suriyeli Sığınmacılar (İstanbul: SETA Yayınları, 2015), 63.

³² Doğanay-Çoban Keneş, "Yazılı Basında Suriyeli 'Mülteciler': Ayrımcı Söylemlerin Rasyonel ve Duygusal Gereksinimlerinin İnşası", 177; Kesen Kurçak, Türk Toplumunda Suriyeli Göçmenleri Kabul ve Uyumda Dindarlığın Rolü (Gaziantep Örneği), 164-165.

³³ Kesen Kurçak, Türk Toplumunda Suriyeli Göçmenleri Kabul ve Uyumda Dindarlığın Rolü (Gaziantep Örneği), 166.

³⁴ Erdoğan vd., Türkiye'de Yaşayan Suriyeli Mültecilere Yönelik Medya Algısı, 88; Çatak, Yanı Başındaki Yabancı: Suriyeliler ile Yerli Halkın Karşılaşmaları, 96; Pınar Kemik vd., "Suriyeli Mültecilerin Yoğun Yaşadığı Bölgelerdeki Yerel Halkın Suriyeli Mültecilere İlişkin Görüşleri: Altındağ Örneği", Mukaddime 10/2 (2019), 594.

³⁵ Erkan, "Suriyeli Göçmenler ve Dini Hayat: Uyum, Karşılaşma, Benzeşme Gaziantep Örneği", 62.

³⁶ (Bostancı, 2017:237; (Erdoğan, Kavukçuer, Çetinkaya, Molbay, Mohamad, Sancı, 2017:88)

³⁷ Coşkun Taştan vd., Suriyeli Sığınmacılara Dair Tehdit Algısı: Önyargılar ve Gerçekler (Rapor) (Ankara: Polis Akademisi Yayınları (GÖÇMER), 2017); Doğanay-Çoban Keneş, "Yazılı Basında Suriyeli 'Mülteciler': Ayrımcı Söylemlerin Rasyonel ve Duygusal Gereksinimlerinin İnşası", 177; Göker - Keskin, "Haber Medyası ve Mülteciler: Suriyeli Mültecilerin Türk Yazılı Basınındaki Temsili", 255; Çatak, Yanı Başındaki Yabancı: Suriyeliler ile Yerli Halkın Karşılaşmaları, 96.

³⁸ Bekir Berat Özipek, Suriyeli Sığınmacılar ve Türkiye Ekonomisi: Evrensel Tecrübe Işığında Bir Etkiyi Konuşmak (İstanbul: Uluslararası Teknoloji Ekonomi ve Sosyal Araştırma Vakfı (UTESAV), 2018), 66.

bulunmamaktadır. Ankara’da 400 katılımcıyla yapılan araştırmaya göre katılımcıların %51.1’i Suriyelilerin gelişimiyle işsizliğin arttığı kanaatindedir. Ancak Suriyelilerin Ankara’ya gelişimiyle işsizlik oranlarındaki artış arasında herhangi bir ilişki tespit edilememiştir. Aksine Suriyelilerin kurduğu şirketlerin ülkeye önemli miktarda yabancı sermaye kazandırdığı, yeni istihdam imkânları oluşturduğu, vergilerle, artan ihracatla ekonomiye katkı sağladığı tespit edilmiştir.³⁹ Kilis’te yapılan bir araştırmada halkın %74’ü Suriyelilerin gelişimiyle birlikte ticaretin canlandığı, kanaatindedir. Özellikle Arap dünyası, Afrika ve Mısır üzerinden Avrupa’ya ihracatlar başlamıştır. Çeşitli sektörlerin ‘vasıfsız işçi’ ihtiyacı Suriyelilerin gelişimiyle giderilmiş, pamuk, zeytin, mısır gibi tarım ürünlerinin hasadı konusundaki iş gücü açığı kapanmıştır.⁴⁰ Yoğun göçmen nüfusun etkisiyle Suriye sınırındaki illerde ikinci el eşya ticareti canlanmıştır. “Kullanmadığımız eşyaları kullanıyorlar, çalışmadığımız işlerde çalışıyorlar” söylemi, bu durumun yerel halk tarafından ifadesidir.⁴¹ Ayrıca BBC’nin 17 Mayıs 2016 tarihli haberinde Suriyelilerin Türkiye ekonomisine katkılarının Financial Times’ta ele alındığı belirtilmektedir.⁴² Mevcut pek çok veriye rağmen Türkiye’de ekonominin Suriyeliler nedeniyle gerilediği algısı topluma yeni katılan kişilerin ekonomiye katkılarının gözardı edilmesinden kaynaklanmaktadır.⁴³ Oysa Suriyeli göçmenler, “yerini alan” değil “tamamlayan” işlevi görerek yatırım, iş kurma, istihdam gibi faaliyetlerle Türkiye ekonomisindeki yeni aktörlerden olmuştur.⁴⁴ Suriyelilerin sadece kendilerinden olan esnaflardan alışveriş yaparak ticari gettolaşmaya sebep oldukları iddia edilmektedir. Ancak yapılan bir araştırmada, Suriyeli esnaf katılımcılarla görüşmeler sırasında yerel halk tarafından alışveriş için gelindiğinin gözlemlenmesi, Suriyelilerin 'nereden ucuz bulurlarsa oradan alışveriş yaptıklarına' dair ifadeleri, tüketim alışkanlıkları açısından yerel halkla Suriyeli göçmenler arasında içe kapalı bir tutum olmadığını göstermektedir.⁴⁵

b) Yapılan Yardımlara Dair Algılar: Suriyeli göçmenlerin sürekli insani ve nakdi yardımlarla desteklendiği algısını yanlışlayan birçok araştırma bulunmaktadır. Gaziantep’te 1824 göçmen katılımlı araştırmada ailelerin yaklaşık %71’i yardım almadıklarını, %29’u ise yardımlara ulaşabildiklerini söylemişlerdir. Yerleşim yerlerinde yardımlar, geçici barınma merkezleri kadar düzenli yapılmadığı için göçmenlerin erişimleri sınırlı kalmaktadır. Aynı araştırmada katılımcıların sadece %37’sinin desteklerden yararlandığı. Buna göre Gaziantep’teki Suriyeli göçmenlerin yaklaşık %63’ünün hiçbir maddi destek almadığı tespit edilmiştir. ⁴⁶ Başka bir araştırmada göçmenlerin büyük çoğunluğu nakit ve kömür yardımı yapıldığını, düzenli olmadığını ve söylentilerin asılsız olduğunu vurgulamışlar; ‘Suriyelilerin elektrik, su faturası, kira ödemedikleri, tüketim malzemelerinin düzenli karşılandığı’ algısını yanlışlamışlardır.⁴⁷

³⁹ Taştan vd., *Suriyeli Sığınmacılara Dair Tehdit Algısı: Önyargılar ve Gerçekler (Rapor)*, 20.

⁴⁰ Bekir Berat Özipek, *Suriyeli Sığınmacılar ve Türkiye Ekonomisi: Evrensel Tecrübe Işığında Bir Etkiyi Konuşmak*, 34, 41-42; Bkz. Orhan - Gündoğar, *Suriyeli Sığınmacıların Türkiye’ye Etkileri*, 8.

⁴¹ Bekir Berat Özipek, *Suriyeli Sığınmacılar ve Türkiye Ekonomisi: Evrensel Tecrübe Işığında Bir Etkiyi Konuşmak*, 44.

⁴² BBC NEWS TÜRKÇE, “Financial Times: Suriyeliler Yatırımlarıyla Türkiye Ekonomisine Katkı Sağlıyor” (17 Mayıs 2016) (Erişim 21.04.2021); Orhan - Gündoğar, *Suriyeli Sığınmacıların Türkiye’ye Etkileri*, 34.

⁴³ Bekir Berat Özipek, *Suriyeli Sığınmacılar ve Türkiye Ekonomisi: Evrensel Tecrübe Işığında Bir Etkiyi Konuşmak*, 28.

⁴⁴ Bekir Berat Özipek, Faik Tannkulu, *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Göç ve Suriyeli Sığınmacılar: Algılar, Olgular ve Gerçekler* (Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2021), 46.

⁴⁵ Çatak, *Yeni Başındaki Yabancı: Suriyeliler ile Yerli Halkın Karşılaşmaları*, 182.

⁴⁶ Mehmet Nuri Gültekin vd., *Gaziantep’teki Suriyeliler: Uyum, Beklentiler ve Zorluklar (Özet Rapor) / Syrians in Gaziantep* (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, 2018), 73.

⁴⁷ Çatak, *Yeni Başındaki Yabancı: Suriyeliler ile Yerli Halkın Karşılaşmaları*, 97, 100.

Yine Suriyelilerin gelişiyile Türk vatandaşlara yapılan yardımların azaldığı (%70) kanaati, yaygın önyargılardan biridir⁴⁸.

c) Asayiş Olayları ve Güvenlik Tehdidine Dair Algılar: Suriyeli göçmenlere yönelik yaygın önyargılardan biri de gelişleriyle birlikte asayiş olaylarının arttığıdır.⁴⁹ Polis ve emniyet kayıtlarıyla da teyit edilerek Gaziantep'te yapılan araştırmaya göre Suriyeli göçmenlerin mahkeme ve karakola gitme oranları sadece %19 iken evrak işlemleri için gidenlerin yaklaşık oranı ise %70'dir. Davalı olarak mahkemeye çağrılan Suriyeli göçmenlerin oranı sadece %6,5'tir. Ön yargı ve söylentilerin aksine Gaziantep'teki Suriyeli göçmenlerin daha çok kimlik, ehliyet, ikamet işlemleri için gittikleri, bunun dışındaki yargı, karakol, mahkeme gibi resmi işlemlerinin son derece sınırlı olduğu, bu işlemlerde daha çok davacı olduklarına dair verilere ulaşılmıştır.⁵⁰ Yine başka bir araştırmaya göre katılımcıların %62'si Suriyelilerin gelişiyile 'hırsızlık' olaylarının arttığına inanırken %60'ı ise darp, şiddet, yaralama ve öldürme olaylarının arttığına inanmaktadır. Ayrıca Suriyelilerin tehlikeli olduğunu, onlardan korktuğunu ifade edenlerin yaklaşık %20'sinin hiç Suriyeli ile karşılaşmamış veya çok nadir karşılaşmış kişilerden oluştuğu tespit edilmiştir. Suriyeliler de dâhil yabancı uyruklularca işlenen suçların ülke genelinde işlenenlerin çok az (herhangi bir suçtan mahkûm olanların %0.59'u yaklaşık binde 6'sı Suriyeliler dahil yabancılardan oluşmaktadır) bir kısmına karşılık geldiği görülmektedir. Bu veriler, söz konusu kanaatin önyargılardan ibaret olduğunu bariz olarak göstermektedir.⁵¹

d) Sağlık Hizmetlerine Dair Algılar: Yaygın algılardan biri de Suriyeli göçmenlerin sağlık hizmetlerine erişiminde ayrıcalıkları olduğu, ücret ödemedikleri, sıra almadan öncelikli olarak işlemlerini yaptırıldıklarıdır. Bir araştırmada; *"Sağlık güvenceleriyle ilgili büyük sıkıntılar var. Çoğunlukla ücretli bakılıyorlar. Ücretsiz bakıldığı bir Şehir Hastanesi var. Oraya da erişemeyebiliyorlar her zaman..."* (Erkek, 26, doktor, Adana)⁵² biçimindeki Türk doktorun ifadeleri bu önyargının yersizliğini vurgulamaktadır. Yine Suriyeli bir göçmenin; *"Devlet hastanesine bir de yeni açılan hastaneye gidiyoruz, Şehir Hastanesi. Bedava bakıyorlar...Hastaneye gittiğimde ben de sıra alıyorum..."* (Kadın, 69, ev hanımı, Kobani)⁵³ ifadeleri Suriyeli göçmenlerin sağlık hizmetlerinden ücretsiz yararlandıkları iddialarını yanlışlamaktadır. Gaziantep'te yapılan araştırmaya göre ücretsiz sağlık hizmetlerinden yararlanan Suriyeli göçmenlerin oranı %29,6'dan ibarettir.⁵⁴ Ankara'da yapılan araştırmaya göre ise katılımcıların %45'i Suriyeli göçmenler nedeniyle sağlık hizmetlerine erişimde sıkıntılar yaşadığını düşünmektedir. Ancak Türkiye'deki sağlık hizmetlerinin sürekli iyileşme eğilimi gösterdiği, hizmetlerin Suriyelilerin gelişiyile sekteye ugradığına dair veri bulunmadığı görülmektedir.⁵⁵

e) Göçmenlerin Eğitimlerine Dair Algılar: Suriyeli göçmenlere dair önyargılardan biri de eğitim desteklerinden faydalandıkları, sınavsız üniversitelere girdikleridir. Bir araştırmada Türk üniversite öğrencisinin; *" ' Arkadaşlar kendi aralarında sınavsız giriş olduğunu konuşuyorlardı. Gelirken nasıl bir sınav sistemiyle geliyorsunuz diye sormuştum. Türkçe, matematik snavlarıyla geliyoruz, yabancı kontenjanı ile dedi. Doğruysa, bilmiyorum. Gerçi yanlış bir şey söyleyeceklerini*

⁴⁸ Taştan vd., *Suriyeli Sığınmacılara Dair Tehdit Algısı: Önyargılar ve Gerçekler (Rapor)*, 16-20.

⁴⁹ Orhan - Gündoğar, *Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri*, 8.

⁵⁰ Gültekin vd., *Gaziantep'teki Suriyeliler: Uyum, Beklentiler ve Zorluklar (Özet Rapor) / Syrians in Gaziantep*, 62, 75.

⁵¹ Taştan vd., *Suriyeli Sığınmacılara Dair Tehdit Algısı: Önyargılar ve Gerçekler (Rapor)*, 20-22, 35; Orhan - Gündoğar, *Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri*.

⁵² Çatak, *Yeni Başındaki Yabancı: Suriyeliler ile Yerli Halkın Karşılaşmaları*, 81.

⁵³ Çatak, *Yeni Başındaki Yabancı: Suriyeliler ile Yerli Halkın Karşılaşmaları*, 82.

⁵⁴ Gültekin vd., *Gaziantep'teki Suriyeliler: Uyum, Beklentiler ve Zorluklar (Özet Rapor) / Syrians in Gaziantep*, 35.

⁵⁵ Taştan vd., *Suriyeli Sığınmacılara Dair Tehdit Algısı: Önyargılar ve Gerçekler (Rapor)*, 7-8, 24-29.

düşünmüyorum' (Kadın, 19, üniversite öğrencisi, Mersin)⁵⁶ ifadeleri toplumsal algılar ve bu algıların sorgulanmasına işaret etmektedir. Gaziantep'te yapılan başka bir araştırmaya göre eğitim yardımlarına ulaşabilen Suriyeli ailelerin oranı %14,4'tür, kalan %86 oranındakiler ise herhangi bir eğitim desteğinden yararlanmamaktadır.⁵⁷ Ankara'da yapılan araştırmanın verilerine göre ise katılımcıların %44,5'i Suriyeli göçmenler nedeniyle eğitim hizmetlerine erişimde sıkıntılar yaşadığı kanaatindedir. İlginç olan, bu kanaate sahip katılımcıların yaklaşık %56'sının evlerinde hiç öğrenci olmamasıdır. Eğitim alanındaki istatistiklere bakıldığında okul, derslik ve öğretmen sayıları düzenli artarken sınıflara ve öğretmenlere düşen öğrenci sayısının her geçen gün azaldığı görülmektedir.⁵⁸ Bu veriler söz konusu iddiaların asılsızlığını desteklemektedir.

3. Göçmenlere Dair Olumsuz Algı ve Söylemlerle Mücadele

Türkiye'de göçmen nüfusun temel ihtiyaçlarının karşılanması, eğitim, sağlık, din hizmetlerine erişim gibi konularda imkânlar dahilinde en iyi şartların sağlanmasına özen gösterilmiştir. Bu nüfusun fazlalığı dikkate alındığında ev sahibi toplumda bir takım rahatsız edici etkilerin olması kaçınılmazdır. Ancak bu durumun, çok geniş kitleleri derinden etkilediğini, iki toplum arasındaki iletişimin sadece olumsuzluklar ekseninde olduğunu ve ev sahibi toplumun sunulan hizmetlere erişiminde aksamalara sebep olduğu algısı sosyal gerçeklikle örtüşmeyen bir yaklaşımdır.⁵⁹ Bu sınırlı düzeydeki rahatsızlığı Türkiye toplumuna genelleyebilmek için yeterli veri bulunmamaktadır. Yapılan alan araştırmaları ve resmî kurumların faaliyetlerine ilişkin bilgilendirmeler suretiyle sosyo-kültürel uyumu olumsuz etkileyen yaklaşımlarla mücadele edilmektedir. Bu konuda birçok çalışmayı gündemine alan CİGM, Suriyelilere ilişkin toplumda yaygın ön yargıları, kaygıları detaylı bir şekilde ele almış, toplumu bilgilendirmek amacıyla broşürler hazırlamıştır. Bu çalışmada, Suriyelilerin suç oranlarının yüksek olduğu, üniversitelere sınavsız girdikleri, ülkemizde kayıtsız olarak kaldıkları, devletten maaş aldıkları, istedikleri ilde ikamet edebildikleri, şehirler arası izinsiz, kontrolsüz hareket ettikleri, devlet memuru oldukları, ücretsiz tüp bebek tedavisi görebildikleri, salgın hastalıkları önleyici hizmetlerden faydalanmadıkları, oy kullandıkları, kamu hizmetlerinde öncelikli oldukları, TOKİ'den ev verildiği, kira, gıda, maddi yardım yapıldığı, dilencilerin hepsinin Suriyeli olduğu şeklindeki kanaatlerin önyargılar olduğu vurgulanarak doğru bilgilere yer verilmiştir.⁶⁰

Ankara'nın Altındağ ilçesinde yapılan araştırmada bu yanlış algı ve yaklaşımlarla mücadelenin toplumsal olarak meyvelerini verdiği görülmüştür. Araştırmaya göre, göçmenlere verilen haklar, yapılan yardımlar konusundaki bilgilendirmenin toplumda farkındalık artışına, bireylerin doğru bilgiye erişimine katkı sağladığı görülmüştür. Yine aynı araştırmada göçmenlerle iletişime geçmenin taraflar arasındaki karşılıklı anlayış ve hoşgörüyü artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.⁶¹ Bu araştırmada elde edilen veriler ve Türkiye'de bulunan göçmen nüfusun fazlalığı, kalış sürelerinin uzunluğu dikkate alındığında kitlesel boyutta problemler yaşanmaması, Suriyelilere yönelik ön yargı ve kaygıların 'toplumsal kabul düzeyi' üzerinde çok etkin bir faktör olmadığı biçiminde yorumlanabilir. Dolayısıyla Türkiye'de göçmenlere yönelik toplumsal kabulü nitelendirmek üzere kullanılan 'yüksek ama kırılgan toplumsal kabul

⁵⁶ Çatak, *Yanı Başındaki Yabancı: Suriyeliler ile Yerli Halkın Karşılaşmaları*, 91.

⁵⁷ Gültekin vd., *Gaziantep'teki Suriyeliler: Uyum, Beklentiler ve Zorluklar (Özet Rapor) / Syrians in Gaziantep*, 35, 73.

⁵⁸ Taştan vd., *Suriyeli Sığınmacılara Dair Tehdit Algısı: Önyargılar ve Gerçekler (Rapor)*, 24, 30-32.

⁵⁹ Taştan vd., *Suriyeli Sığınmacılara Dair Tehdit Algısı: Önyargılar ve Gerçekler (Rapor)*, 33.

⁶⁰ Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM), "Doğru Bilinen Yanlışlar" (Erişim 06 Nisan 2021).

⁶¹ Kemik vd., "Suriyeli Mültecilerin Yoğun Yaşadığı Bölgelerdeki Yerel Halkın Suriyeli Mültecilere İlişkin Görüşleri: Altındağ Örneği", 594.

düzeyi⁶² söyleminin çok isabetli olmadığı söylenebilir. Aksine Türkiye'nin Suriyeli göçmenler deneyiminin kendine özgü bileşenleri toplumsal kabul düzeyini 'kırılgnlık'tan uzaklaştırmıştır.

4. Kültür-Din İlişkisi Bağlamında Göçmenlerin Uyumu ve Diyanet İşleri Başkanlığı

İçerdiği semboller, oluşturduğu bakış açısı ile din, bireye çevresine özgün bir 'gözlük'le bakma ve bu çerçevede anlamlandırma imkânı sunar.⁶³ Bu bakış açısı ve anlamlandırmanın sübjektif ve bireyle sınırlı olduğunu söylenemez. Çünkü bu anlamlandırmalar toplumun diğer bireyleri arasında nesnelleşerek başkaları tarafından da bilinir hale gelir. Böylece toplumsal bir bütün oluşturur.⁶⁴ Bu toplumsal karakteri ile din, inananları bir araya getiren öyle bir bağdır ki, siyasi, ticari, kan bağına dayalı birlikteliklerden daha güçlüdür ve üyelerinin örgütlenmelerinde etkin rol almaktadır.⁶⁵ Aynı zamanda din, oluşturduğu zihniyet, tutum, davranış kalıpları ve değer sistemleriyle aynı inanca mensup olanlara bir "hayat düzeni" sunmaktadır.⁶⁶ Birey ve toplum için vazgeçilmez bir unsur olan din; Türkiye toplumu ve İslam özelinde, toplumun tamamlayıcı unsurlarından biridir ve normatif bir karakteri içermektedir.⁶⁷ Clifford Geertz'in 'din' tanımında olduğu gibi, İslam; "...insanlarda güçlü, kapsamlı ve uzun süreli ruh halleri ve güdüler oluşturur; bunu genel bir oluş düzeni hakkında kavramlar üreterek ve bu kavramlara öylesine bir gerçeklik giydirek yapar ki, söz konusu ruh halleri ve güdüler yegâne gerçeklik olarak görülür."⁶⁸ Bu karakteriyle din, sosyal düzeni şekillendirmekte, toplumsal değerler için bir tür zemin oluşturmaktadır.⁶⁹ Bu anlamda İslamiyet sosyal kimlik aracıdır.⁷⁰ Birey ve toplum üzerindeki belirleyiciliğiyle din, Suriyeli göçmenlerin Türkiye'ye ilk geldikleri "kriz" döneminde ve sonrasında devam eden uyum sürecinde etkileri bariz bir şekilde gözlemlenen başat faktörlerden biri olmuştur. Birçok araştırmada, göçmenlerin geliş sürecinde Türkiye'yi tercih etme⁷¹ ve Türkiye'de kalmak isteme nedenleri arasında 'din' faktörünün sık sık dile getirildiği görülmektedir: "*Diğer ülkelere (gitmekten) korkardım. Çünkü oralar Müslüman ülke değiller, kızım ve kardeşimin oğlu için korkardım. Oradaki dini geleceğinden endişe ederdim. Dinine sahip çıkabilecek mi diye, nasıl o ülkede yaşar diye... ama Türkiye halkı zaten Müslüman bir halk bütün bu korkularımız burada yok. Beş kez ezan sesini duyuyoruz elhamdülillah. Her şey burada iyi...*"⁷²

Din ve toplum arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Çünkü din, içerisinde bulunduğu toplumun kültüründe bir takım değişim ve dönüşümler meydana getirdiği gibi kendisi de mevcut değişim ve dönüşümlerden etkilenmektedir. Aynı dine ait çeşitli dini alt gruplar, mezhepler ve dini pratiklerdeki çeşitlilik bu çift yönlü sürecin birer yansımasıdır. Bir toplumda zaman, mekan ve kültürel farklılıklar gibi şartların değişmesiyle diğer dinler gibi İslamiyet de yeni etkileşim formları ortaya çıkarmaktadır.⁷³ Dini tutum ve davranışlarda meydana gelen

⁶² Erdoğan vd., *Türkiye'de Yaşayan Suriyeli Mültecilere Yönelik Medya Algısı*, 12.

⁶³ Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 63.

⁶⁴ Hans Freyer, *Din Sosyolojisi*, çev. Turgut Kalpsüz (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2016), 55-56.

⁶⁵ Vejdî Bilgin, "Din ve Kültür", *Din Sosyolojisi*, ed. Mehmet Bayyığıt (Konya: Palet Yayınları, 2017), 120.

⁶⁶ Zeki Arslantürk - M. Tayfun Amman, *Sosyoloji: Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2001), 309-310.

⁶⁷ Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 90.

⁶⁸ Clifford Geertz, "Kültürel Bir Sistem Olarak Din", çev. Hakan Gür, *Kültürlerin Yorumlanması* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2020), 136.

⁶⁹ Behram Hasanov, "Clifford Geertz'e Göre Kültürel Bir Sistem Olarak Din", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (2014), 92.

⁷⁰ Mardin, *Din ve İdeoloji*, 77.

⁷¹ Zeynep Sağır, *Kültürel Uyum, Ruh Sağlığı ve Din* (İstanbul: Dem Yayınları, 2018), 210-211.

⁷² Sağır, *Kültürel Uyum, Ruh Sağlığı ve Din*, 232.

⁷³ Ünver Günay, "Dinin Bireysel ve Toplumsal Boyutu", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39/2 (1999), 108.

değişimler hayatın diğer alanlarında da etkili olabilmektedir. Toplumsal yapının biçimlenmesinde toplumda hâkim olan genel inanç sistemi vardır ve bu sistem toplumdaki sosyo-kültürel şartların etkisi altındadır.⁷⁴ Bu bağlamda Türkiye'nin Suriyeli göçmenler deneyimi dinle diğer sosyo-kültürel özellikler arasındaki etkileşime ve bu etkileşimin sonuçlarına dair somut veriler sunmaktadır. Birbirlerine sınır olan çoğunluğu Müslüman iki ülkenin bireylerini bir araya getiren 'Suriyeli göçmenler' süreci, taraflara birbirlerini daha yakından tanıma, iletişim kurma imkânı sağlamıştır: *"Türkiye'ye geldikten sonra Suriyelilerin Türklere karşı bakışları olumlu anlamda değişti. İslam kardeşliği gelişti. Onlar Arap olmayanlara ecnebi derlerdi. Şimdi Türkler için "Muşluğan kardeşimiz" diyorlar (İbrahim, Behzam)"; "Türkiye'yi Türk dizileriyle tanıyorduk. Buraya gelince öyle olmadığını ve İslami açıdan daha iyiye gittiğini anladık (Muhamed, Abdulaziz)".⁷⁵*

Din sadece Suriyeli göçmenlerin uyumu değil ev sahibi toplumun göçle birlikte ortaya çıkan şartlara uyumu noktasında da etkin faktörlerden biri olmuştur. Aynı ibadet mekanlarını paylaşan göçmenler ve bölge halkı arasında 'din', bir tür temas aracı, uyum destekleyici olmuştur:⁷⁶ *"Suriyelilerin dindarlıkları özellikle namaz konusunda daha dikkatli olmaları, dine uygun kılık kıyafetleri, örneğin Suriyeli kadınların tesettüre uygun giyinmesi Türklerin bizleri kabul etmesini kolaylaştırdı (Osman, Halid Ahmed & Yasmin)".⁷⁷ Ayrıca taraflar arasındaki uzun soluklu iletişim hem göçmenlerin hem de ev sahibi toplumun dini pratiklerinde bir takım değişim ve dönüşümler meydana getirmiştir: *"Suriye'de genellikle taziye yemeklerinin sonunda yapılan dualardan sonra Fatiha okunur. Her yemek duası sonrası Fatiha verilmez. Ancak şimdi Türkiye'de yemeklerden sonra biz de artık Fatiha veriyoruz (Mohamed, Abdulaziz, Osman)"; "Burada cemaat sünnet namazından hemen sonra kamet getirip farza duruyor. Bizde ise sünnet namazından sonra Fatiha ve salaât getirilir. Türkiyelilerin yaptıklarının sünnete daha uygun olduğunu anladım (Osman)"; "Suriyelilerin mescitlerine gidiyorum. Önceleri onlar sadece farz namazını kılar, müezzinle birlikte tesbihat yapmazlardı. Şimdi ise, onlar da bizim gibi müezzinle birlikte tesbihat yapıyorlar (İbrahim)"; "Namazın sünnetlerine ve teravih namazına daha fazla önem vermeye başladım (Halid Ahmed)"; "Bizde de teravih namazı camilerde 20 rekaat kılınır. Ancak 8 rekaattan sonra kalkanlar çok olurdu. Şimdi burada Türkler bize bakarak onlar da 8 rekaattan sonra camiden çıkıyorlar. (Mohamed, Osman)".⁷⁸**

İki toplumun etkileşimini sadece dini pratiklerde değil gündelik yaşam pratiklerinde de gözlemlemek mümkündür: *"Suriyeli kızlarda dinin etkisi zayıfladı. Başlarını örtüyorlar ama dar elbise giyiyorlar, kot pantolon giyiyorlar. Akrabalığın etkisi burada hissedilmiyor. Türkiye daha serbest bir ülke, ortam daha muşait (Esma)"; "Suriyelilerin Türkiye'de dindarlıklarının olumsuz yönde etkilendiğini düşünüyorum. Kılık kıyafette daha rahat, açık kıyafet tercih ediyorlar. Suriyeli kızlar erkeklerle tokalaşmaya başladılar (Nahla)"; "Türkiye'de kadın erkek ilişkileri daha rahat. Ancak Türkiye'deki Suriyelilerde bu değişmeye başladı. Onlar da karşı cinsle daha rahat diyalog kurabiliyorlar. Aileler kadın erkek birlikte oturabiliyorlar (Esma, Fatma)".⁷⁹*

⁷⁴ Mümtaz Turhan, *Kültür Değişimleri: Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2002), 85; John Obert Voll, *İslam: Süreklilik ve Değişim*, çev. Cengiz Şişman vd. (İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1991), 1/49-50.

⁷⁵ Erkan, "Suriyeli Göçmenler ve Dini Hayat: Uyum, Karşılaşma, Benzeşme Gaziantep Örneği", 86.

⁷⁶ Sağır, *Kültürel Uyum, Ruh Sağlığı ve Din*, 258.

⁷⁷ Erkan, "Suriyeli Göçmenler ve Dini Hayat: Uyum, Karşılaşma, Benzeşme Gaziantep Örneği", 62.

⁷⁸ Erkan, "Suriyeli Göçmenler ve Dini Hayat: Uyum, Karşılaşma, Benzeşme Gaziantep Örneği", 81-82.

⁷⁹ Erkan, "Suriyeli Göçmenler ve Dini Hayat: Uyum, Karşılaşma, Benzeşme Gaziantep Örneği", 84.

Türkiye’de din denilince DİB, ilk akla kurumdur ve Suriyeli göçmenlerin temel ihtiyaçlarının karşılanması ve uyumlarına katkılar sağlamıştır. DİB din hizmetleri, eğitim hizmetleri, yayın hizmetleri, insani yardım hizmetleri birçok alanda toplumun bütün kesimlerine hizmet ulaştırmaktadır. 2011 yılı baharından itibaren DİB’in hizmet alanına Suriyeli göçmenler de dahil olmuştur. DİB, Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü görev tanımı içerisinde, göçmenlerle ilgili hizmetlerin daha etkin, verimli ve sistemli bir şekilde yürütülebilmesi için 18 Eylül 2015 tarihli ‘Sığınmacılara Dair Diyanet İşleri Başkanlığı Genelgesi’, 03 Nisan 2017 tarihli ‘Diyanet İşleri Başkanlığı Tarafından Geçici Koruma Kapsamındaki Yabancılarla Verilen Hizmetlere Dair Yönerge’⁸⁰ yayınlanmıştır. 31 Temmuz 2017 tarihinde ‘Göç ve Manevi Destek Hizmetleri Daire Başkanlığı’ kurulmuştur ve görevi ‘Göçmen, engelli, bağımlı gibi desteğe muhtaç kesimlere yönelik manevi danışmanlık hizmetleri yürütmek’ tir.⁸¹

DİB, göçmenlerin Türkiye’ye geldiği ilk günlerden itibaren problemlerin çözümünde aktif rol almıştır. Özellikle Suriyeli göçmenlerin temel ihtiyaçlarının karşılanması noktasında Türkiye Diyanet Vakfı(TDV)yla işbirliği içerisinde çalışmalarını sürdürmektedir. DİB, çalışmaların sistemli hale gelmesiyle, geçici barınma merkezlerinde ve yerleşim yerlerinde din hizmetleri, eğitim hizmetleri, yayın hizmetleriyle insani yardım alanlarında göçmenlere destek sağlamıştır.⁸² Tüm dünyada ve Türkiye’de olumsuz etkileri yaşanan Covid-19 pandemisine rağmen 2020 yılında bütün hizmet alanlarında ulaşılan yaklaşık göçmen sayısı 389.264’e ulaşmıştır. Aynı yıl göçmenlere ulaştırılan insani yardımların yaklaşık nakdi karşılığı 14.347.926 TL’dir ve bu kapsamda ulaşılan göçmen sayısı ise 232.310’dur.

DİB, Türkiye’nin dört bir tarafına ulaşan hizmet ağı ve sesini duyurabilme kabiliyetiyle, Türkiye’de halkın kabul düzeyi, temel ihtiyaçlarının karşılanması ve uyum süreçlerine önemli katkılar sağlamıştır. Göçmenler ilk geldikleri günlerden itibaren toplumsal hafızada dini bir kimlikle tanımlanıp kabullenilmiştir. Din hizmetleri, eğitim hizmetleri, yayın hizmetleri, vaazlar ve her hafta milyonlarca kişiye hitap etme imkânı sunan Cuma hutbeleri gibi pek çok yolla Başkanlık, göçmenlerle ev sahibi toplum arasında ‘din kardeşliği’ ve ‘ümmet bilinci’ne dayalı tanışıklığın güçlendirilmesiyle uyum sürecine katkılar sağlamıştır. Birçok hutbede göçmenler teması işlenmiş veya işaret edilmiştir. Hutbelerde İslam kardeşliği ve zor günde kardeşinin yanında olma vurgusu, ‘Halep’te İnsanlık Ölmesin’ kampanyasının tanıtımı ve destek vermeye davet,⁸³ ‘Kardeşliğimiz Zekatla Bereketlensin’ söylemi çerçevesinde zekat ve fitır sadakaları yoluyla göçmenlere insani yardım desteğine teşvik,⁸⁴ ‘Muhacir-Ensar’ kardeşliği,⁸⁵ ihtiyaç sahibine sığınak ve dayanak olmanın önemi,⁸⁶ İslami bir değer olarak iyiliğin “yalnıza

⁸⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), Geçici Koruma Kapsamındaki Yabancılarla Verilen Hizmetlere Daire Yönerge, “Geçici Koruma Kapsamındaki Yabancılarla Verilen Hizmetlere Daire Yönerge” (Erişim 24 Mart 2021).

⁸¹ Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun (Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun), 633 (22 Haziran 1965) Erişim 10.02.2021.

⁸² Bkz. *Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Raporu 2017*, Yıllık (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2019) (Diyanet İşleri Başkanlığı); *Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Raporu 2018*, Yıllık (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2019) (Diyanet İşleri Başkanlığı); *Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Raporu 2019*, Yıllık (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı) (Diyanet İşleri Başkanlığı, Erişim 14 Nisan 2021).

⁸³ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “09.12.2016 Tarihli Hutbe”; Bkz. “2011-2020 Tarihleri Arasındaki Hutbeler Arşivi” (Erişim 16 Nisan 2021), Diyanet İşleri Başkanlığı.

⁸⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “24.05.2019 Tarihli Hutbe”; Bkz. “2011-2020 Tarihleri Arasındaki Hutbeler Arşivi”.

⁸⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “05.02.2016 Tarihli Hutbe”; Bkz. “2011-2020 Tarihleri Arasındaki Hutbeler Arşivi”; Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Anadolu Ajansı’nın 07.07.2017 Tarihli Hutbeyi Konu Alan Haberi” (Erişim 09 Nisan 2021).

⁸⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “11.03.2016 Tarihli Hutbe”; Bkz. “2011-2020 Tarihleri Arasındaki Hutbeler Arşivi”.

arkadaş, yorguna dayanak, garibe sığınmak" olduğu ve "mülteciyi bağrına basmak, yetime kol kanat germek, yaşlının elinden tutma"ya işaret⁸⁷ gibi pek çok bağlamda İslam kardeşliği vurgusu yapılmıştır.

DİB, Suriyeli göçmenlerle Türkiye toplumu arasındaki uyumu olumsuz etkileyen söylem ve algularla mücadeleye katkı sağlamaktadır. "İmanımız ve İnsanlığımızın İmtihani: Mülteciler" başlıklı hutbedeki; "Son yıllarda coğrafyamızda meydana gelen iç savaş, vahşet ve katliamlardan kaçan milyonlarca kardeşimiz zorunlu olarak topraklarımıza sığınmıştır. Milletimiz, yeryüzündeki bütün toplumları kıskandıracak bir cömertlikle kendilerine yardım elini uzatmıştır. Onları en güzel şekilde ağırlamıştır. Ancak son zamanlarda milletimizin bu alicenaplığına gölge düşürecek birtakım sorumsuzluklara üzüntüyle şahit olunmaktadır. Özellikle kimi çevrelerce kardeşlik ve misafirperverliğimize yönelik bir algı operasyonu yürütülmektedir. Çoğu mesnetsiz iddia ve paylaşımlarla kin ve nefret duyguları körüklenmeye, milletimizin birlik ve beraberliği, huzur ve muhabbeti zedelenmeye çalışılmaktadır. Bu konuda her mümin kardeşimiz dikkatli ve ferasetli olmak durumundadır. Peygamberimiz (SAV)'in ifadesiyle "Müminler birbirlerini sevmede, birbirlerine merhamet ve şefkat göstermede, tıpkı bir organı rahatsızlandığında diğer organları da bu acıyı paylaşan bir bedene benzer" Öyleyse geliniz! Misafir kardeşlerimizi külfet değil, rahmet vesilesi olarak görelim. Bazılarının yanlışlarını tamamına yüklemeyelim... bu zorlu süreçte milletçe bizi ayakta tutan ve en fazla ihtiyaç duyduğumuz değerlerin feraset, basiret ve sağduyu olduğunu unutmayalım..."⁸⁸ ifadelerinde olduğu gibi.

Göçmenlerin yoğun olduğu bölgelerde DİB'nin hutbeleri camilerde önce Türkçe ardından Arapça olarak özet şeklinde okunmaktadır. Hutbeler, kurumun resmî web sayfasında Türkçe, Arapça, İngilizce, Rusça ve Almanca⁸⁹ çevirileriyle ev sahibi ve göçmen nüfusa hitap etmektedir. Bir araştırmada Suriyeli göçmenin "Diyanet İşleri Başkanlığı kendi sitelerine hutbeleri artık sadece Türkçe değil, İngilizce ve Arapça da eklediler. Şimdi biz internetten okuyarak hutbenin konusunu camiye gitmeden önce anlayabiliyoruz (Ahmed, Osman)"⁹⁰ ifadeleri duyulan memnuniyeti göstermektedir.

Ayrıca Diyanet TV'de 'Göç ile Değişen Hayatlar', 'Göç ve Göçmenlik' başlıklı programlarla 'Göç'erken' belgeselinin Suriye bölümü yayınlanmıştır.⁹¹ Göçmenlere dil, eğitim, danışmanlık vb. konularında katkı sağlamak amacıyla 24 Haziran 2019 tarihinde Ankara'da Göç ve Manevi Destek Merkezi hizmete açılmıştır.⁹² Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nce koordine edilen 2019-2020 yıllarında düzenlenen 'Sosyal Uyum Çalıştayları'⁹³ ile 'Sosyal Uyum ve Yaşam Eğitimi Projesi'nde işbirliği yapılmıştır. 26 Ekim-11 Aralık 2020 tarihleri arasında 'Göç ve Aile Temalı' resim yarışması düzenlenerek online resim sergisi açılmıştır.⁹⁴ Başkanlıkça Arapça olarak yayınlanan eserlerden 2018'de 94.536'si, 2019'da 44.076'sı ve 2020 yılında 14.81'i göçmenlere ulaştırılmıştır. Göçmen çocukların eğitime kazandırılması çalışmalarında MEB'e destek verilmiştir. Ayrıca Başkanlığın taşra teşkilatında göçmenlere yönelik çalışmaların koordine ve takibinden sorumlu 'göç koordinatörleri' bulunmaktadır. Bu çalışmalarıyla DİB, göçmenlerle yerli halk arasındaki en güçlü ortak paydalardan olan 'din' ekseninde 'İslam Kardeşliği'

⁸⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), "06.04.2018 Tarihli Hutbe"; Bkz. "2011-2020 Tarihleri Arasındaki Hutbeler Arşivi".

⁸⁸ "Diyanet İşleri Başkanlığı 2017 Hutbeleri" (Erişim 16 Nisan 2021), Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB).

⁸⁹ "Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Hutbeler", <https://dinhizmetleri.diyanet.gov.tr>, ts. (Erişim 21 Nisan 2021).

⁹⁰ Erkan, "Suriyeli Göçmenler ve Dini Hayat: Uyum, Karşılaşma, Benzeşme Gaziantep Örneği", 85.

⁹¹ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), "'Göç'erken' Belgeseli", Diyanet TV (Erişim 11 Mart 2021).

⁹² Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), "Göç ve Manevi Destek Merkezi" (Erişim 08 Mart 2021).

⁹³ Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM), "Sosyal Uyum Çalıştayları" (Erişim 13 Mart 2021).

⁹⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), "'Göç ve Aile' Temalı Resim Yarışması ve Sergi" (Erişim 01 Nisan 2021).

söylemiyle 'kriz' olarak nitelendirilebilecek süreçte ve uyum sürecinde karşılaşılan problemlerin minimize edilmesine katkı sağlamıştır.

5. Türkiye'nin Suriyeli Göçmenler Deneyimi ve Din

Göç olgusu, göçmenler kadar ev sahibi toplumu da doğrudan etkileyen bir süreçtir ve karakterini belirleyen pek çok faktör bulunmaktadır. Ülkelerin göç süreçleri bazı ortak özelliklere sahip olsa da her biri özgün nitelikler barındırmaktadır. Türkiye'nin Suriyeli göçmenler deneyimi de özgün bir denklem oluşturmuştur. Bu denklemin temel unsurlarına dair parametrelerden bir bölümünü göçmenlerin Türkiye'yi tercih sebeplerinde bulmak mümkündür. Bunlar; coğrafi yakınlık, akrabalık bağları⁹⁵, aslen Türkiyeli olmak, ortak tarihi bağlar⁹⁶, diğer ülkelerle ilgili olumsuz duyum almak, dil, din, örf, adet, gelenek gibi kültürel benzerlikler, 'açık kapı' politikası sebebiyle girişlerin kolay olması, göçmenleri iyi karşılayan bir ülke olması, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'a duyulan güven ve sempati, çifte vatandaş olmak, fiziki olarak Suriye'ye benzerlik nedeniyle vatan özlemini giderme⁹⁷, Türkiye halkını kendine yakın görme'dir.⁹⁸ Adıyaman, Adana, Hatay, Kayseri, Kahramanmaraş, Mardin, Osmaniye, Mersin, Şanlıurfa, Kilis, Gaziantep illerinde 400 katılımcıyla Nisan 2018'de yapılan araştırmada⁹⁹ coğrafi yakınlık (%24) ile kültürel ve dini yakınlık (%24) Suriyeli göçmenlerin Türkiye'yi tercihlerinde başat faktörlerdir.

Türkiye'nin Suriyeli göçmenler deneyiminde toplumsal kabul oranının yüksek olması sürecin en bariz niteliklerden biridir.¹⁰⁰ İlk günlerden bu yana göçmenlerin temel ihtiyaçlarının karşılanmasında yerel halkın her türlü desteği vermiş olması bunun göstergelerindedir. Toplumsal kabul oranı ve halkın desteği nedeniyle göçmenler Türkiye'de yaşamaktan memnuniyet duymuşlardır.¹⁰¹ Bir araştırmaya göre göçmenlerin Türkiye'de kalmak isteme ve Türkiye'de kalmaktan duydukları memnuniyet oranı yaklaşık % 90'lara (%88) ulaşmaktadır.¹⁰² Türkiye'de yerel halkın göçmenlere karşı yardımsever ve kucaklayıcı tutumunun¹⁰³ 'açık kapı' politikasına eşlik etmesi, uyuma katkı sağlamış ve sürecin belirgin özgün niteliklerinden biri olmuştur: " 'Türkiye... Arap ülkelerle denk olmaz. Biz daha fazla, daha rahat yaşıyoruz...orada bayağı sıkıntılar yaşıyorlar. Mesela... Bir Suriyeli kadın, hastanenin kapısında doğum yapıyor, almıyorlar

⁹⁵ Apak, "Suriyeli Göçmenlerin Kente Uyumları: Mardin Örneği"; Sağır, *Kültürel Uyum, Ruh Sağlığı ve Din*; Abdullah Tanrıverdi - Mustafa Ulu, "Geçici Koruma Altına Alınan Suriyelilerde Göç, Kültürleşme/Kültürel Uyum ve Din İlişkisi: Kayseri Örneği", *Bilimname* 63/3 (2020), 185; Orhan - Gündoğar, *Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri*, 25; Mahmut Kaya, *Türkiye'deki Suriyeliler: İç İç Geçişler ve Karşılaşmalar*, (İstanbul-Hiperlink Yayınları, 2017), 23.

⁹⁶ Apak, "Suriyeli Göçmenlerin Kente Uyumları: Mardin Örneği", 68; Kaya, *Türkiye'deki Suriyeliler*, 23.

⁹⁷ Çatak, *Yanı Başındaki Yabancı: Suriyeliler ile Yerli Halkın Karşılaşmaları*, 43; Kaya, *Türkiye'deki Suriyeliler*, 23; Ayhan Kaya-Aysu Kıraç, 'İstanbul'daki Suriyeli Mültecilere İlişkin Zarar Görebilirlik Değerlendirme Raporu', Hayata Destek Derneği, Nisan-2016, 5. (Erişim 25.04.2021).

⁹⁸ Erkan, "Suriyeli Göçmenler ve Dini Hayat: Uyum, Karşılaşma, Benzeşme Gaziantep Örneği", 65-66; Sağır, *Kültürel Uyum, Ruh Sağlığı ve Din*, 210-211.

⁹⁹ Hasan Çiftçi, "Suriyeli Sığınmacıların Türkiye Cumhuriyeti Devletine Aidiyetleri Bakımından Adaptasyon ve İletişim Sürecinde Karşılaştıkları Sorunlar", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1 (2019), 341-342.

¹⁰⁰ Tunç, "Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri", 59.

¹⁰¹ Apak, "Suriyeli Göçmenlerin Kente Uyumları: Mardin Örneği"; Erkan, "Suriyeli Göçmenler ve Dini Hayat: Uyum, Karşılaşma, Benzeşme Gaziantep Örneği", 66; Çatak, *Yanı Başındaki Yabancı: Suriyeliler ile Yerli Halkın Karşılaşmaları*, 117; Çiftçi, "Suriyeli Sığınmacıların Türkiye Cumhuriyeti Devletine Aidiyetleri Bakımından Adaptasyon ve İletişim Sürecinde Karşılaştıkları Sorunlar", 165; Tunç, "Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri", 59.

¹⁰² Çiftçi, "Suriyeli Sığınmacıların Türkiye Cumhuriyeti Devletine Aidiyetleri Bakımından Adaptasyon ve İletişim Sürecinde Karşılaştıkları Sorunlar", 165.

¹⁰³ Apak, "Suriyeli Göçmenlerin Kente Uyumları: Mardin Örneği", 67.

sigortası yok diye. Ama çok şükür Türkiye’de biz böyle durumlar görmedik, Allah razı olsun’ (Yusuf, 22 yaş, üni. ögr.-grafik tasarımcı)”.¹⁰⁴

Bilgi kirliliğine dayalı yanlış algılar, Türkiye’nin Suriyeli göçmenler deneyiminde göze çarpan niteliklerindedir. Ancak yerel halka yapılan detaylı bilgilendirme bu algılarla mücadelede ciddi sonuçlar verebilmektedir. Buna Suriyeli göçmenlerle yaşanan iletişimin de dahil olması karşılıklı hoşgörü ve birlikte yaşama pratiğine olumlu katkılar sağlayabilmektedir. Yaşanan pek çok problemin temelinde iletişim eksikliğinin bulunduğu söylenebilir.¹⁰⁵

Türkiye’de Suriyeli göçmenlerin gelişyle kitlesel düzeyde, ciddi boyutlarda uyum sorunları yaşanmamıştır. Dil probleminin yaşandığı illerde uyum problemlerinin daha yoğun olacağı öngörülmekle birlikte¹⁰⁶ Türkiye’nin Suriye’ye sınır olmayan illerinde de uyum problemleri kitlesel boyutlara ulaşmamıştır.

Türkiye’nin Suriyeli göçmenler denkleminin en dikkat çekici unsurlarından biri ‘din’ olgusudur. Din olgusu, Suriyeli göçmenlerin Türkiye’yi tercihlerinde ve Türkiye’de yaşamaktan duydukları memnuniyette¹⁰⁷, Türkiye’ye aidiyet düzeylerinin artmasında önemli etkenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁰⁸ Bu durum, gelecek kuşakların dini hayatlarından endişe eden göçmenlerin Avrupa’ya gitme motivasyonlarını olumsuz etkilemektedir: “‘Avrupa’ya...olsa bile, benden çağırırlarsa böyle gel, gel, gel diye. Ben gitmem... (orada) gelecek çocuklarım Müslüman olmayabilir. O zamanı ben düşünmek istemiyorum. Şu anda tanıdığımız Suriyelilerin çoğu orada namaz kılmıyorlar. Yavaş yavaş mesela oruç tutmuyorlar... Bunun için Türkiye’ye dönmeye çalışıyorlar, din için.’ (Bünyamin, 21 yaş, üniv. ögr.-grafik tasarımcı)”.¹⁰⁹

Aynı zamanda din, daha önce yaşadıkları Suriye kültürü ile hâkim Türkiye kültürünün kesiştiği noktada yaşayan göçmenlerin iletişim ve uyum motivasyonunu olumlu yönde etkileyen unsurlardan biri olmuştur. Cami, ezan, dini karakterli giyim kuşam ve dini bayramlar gibi din temelli pek çok ortak payda göçmenlerin ev sahibi toplumda kendilerini yabancı ve farklı hissetmelerini engellemekte, uyum sürecini olumlu yönde etkilemektedir.¹¹⁰ Yerli halk ve göçmenler, ortak payda olan ‘din’ olgusunu ısrarla vurgulamaktadır: *İki toplum da Müslüman. Müslüman olmasından dolayı ortak kültür, aile yapısı bunlar var...*” (Erkek, 36, emlakçı, Hatay); *...‘Türkiye’de yaşamak bizim için çok kolay. Sanki vatanımızdaymışız gibi’ diyorlar. Geleneklerimiz, göreneklerimiz, her şeyimiz çok benziyor. Yemeklerimiz benziyor. Evlere ayakbaıyla girmezler bizim gibi. Çünkü evlerde namaz kılmıyor diyorlar*” (Kadın, 60, ev hanımı, Adana).¹¹¹

¹⁰⁴ Tanrıverdi - Ulu, “Geçici Koruma Altına Alınan Suriyelilerde Göç, Kültürleşme/Kültürel Uyum ve Din İlişkisi: Kayseri Örneği”, 183.

¹⁰⁵ Kemik vd., “Suriyeli Mültecilerin Yoğun Yaşadığı Bölgelerdeki Yerel Halkın Suriyeli Mültecilere İlişkin Görüşleri: Altındağ Örneği”, 594.

¹⁰⁶ Apak, “Suriyeli Göçmenlerin Kente Uyumları: Mardin Örneği”, 68.

¹⁰⁷ Sağır, *Kültürel Uyum, Ruh Sağlığı ve Din*, 210-211; Erkan, “Suriyeli Göçmenler ve Dini Hayat: Uyum, Karşılaşma, Benzeşme Gaziantep Örneği”; Gültekin vd., *Gaziantep’teki Suriyeliler: Uyum, Beklentiler ve Zorluklar (Özet Rapor)/ Syrians in Gaziantep; Çatak, Yanı Başındaki Yabancı: Suriyeliler ile Yerli Halkın Karşılaşmaları*; Apak, “Suriyeli Göçmenlerin Kente Uyumları: Mardin Örneği”; Çiftçi, “Suriyeli Sığınmacıların Türkiye Cumhuriyeti Devletine Aidiyetleri Bakımından Adaptasyon ve İletişim Sürecinde Karşılaştıkları Sorunlar”.

¹⁰⁸ Çiftçi, “Suriyeli Sığınmacıların Türkiye Cumhuriyeti Devletine Aidiyetleri Bakımından Adaptasyon ve İletişim Sürecinde Karşılaştıkları Sorunlar”, 164.

¹⁰⁹ Tanrıverdi - Ulu, “Geçici Koruma Altına Alınan Suriyelilerde Göç, Kültürleşme/Kültürel Uyum ve Din İlişkisi: Kayseri Örneği”, 181.

¹¹⁰ Sağır, *Kültürel Uyum, Ruh Sağlığı ve Din*, 210-211, 231; Nebile Özmen, *Çokkültürlü Toplumda Sosyal Entegrasyon ve Din*, (İstanbul-Çamlıca Yayınları, 2012), 81.

¹¹¹ Çatak, *Yanı Başındaki Yabancı: Suriyeliler ile Yerli Halkın Karşılaşmaları*, 117.

Göç olgusunda, karşı karşıya gelen toplumların farklı dini kimliklere sahip olmaları durumunda göçmenler, ev sahibi toplumun kültürünü “tehditkâr” bir unsur olarak algılama eğilimindedir. Bu durum dinin bütünleştirici fonksiyonu çerçevesinde ‘dini kimliğin yeniden keşfi’ olarak nitelendirilebilecek bir tür yeniden kimliklenme sürecini beraberinde getirmektedir.¹¹² Ancak Türkiye’ye gelen Suriyeli göçmenler, ev sahibi toplumun Müslüman olması sebebiyle kültür ve ‘dini kimlik’ noktasında yıkıcı bir kültürel kırılma yaşamamıştır. Uyum süreci, bireyi kuşatan sosyo-kültürel yapıda verili dini çevreden bir kopuş mahiyetinde olmamıştır. Camiler, Kur’an Kursları, benzer giyim kuşam ve örtünme biçimlerini de içeren birçok ortak noktanın bulunduğu bir sosyo-kültürel çevrede yaşamaktadırlar. Ev sahibi toplum ise kendisi gibi çoğunluğu Müslüman olan, ortak dini payda ekseninde doğrudan iletişime imkân veren bir göçmen nüfusla karşı karşıyadır. DİB başta olmak üzere birçok kurum ve kuruluşun referans aldığı ‘İslam Kardeşliği’, sıkıntıda olan Müslüman kardeşin gelişi ve hoş karşılanması bağlamında ‘Muhacir-Ensar’ söyleminin ön plana çıkarılması sürecin karakterini etkilemiştir: “Din kardeşiyiz...Ensar ve Muhacir olayına değiniyoruz. Peygamberimizin hicretini anlatıyoruz. Bu insanların bu durumda olduğunu, yarın bizim de bu duruma düşebileceğimize bahsediyoruz. Ayetlerle destekliyoruz. Güzel de oluyor, insanları yatıştırıyor, kaynaştırıyor. İnsanların kötü duygularını törpülüyorsunuz” (Erkek, 47, imam, Kayseri).¹¹³ Göçmenlerin de içinde buldukları durumu anlamlandırmalarında Hz. Muhammed’in hicretine referans ettikleri gözlemlenmektedir.¹¹⁴ Bu çerçevede Türkiye’de Suriyeli göçmenler ile ev sahibi toplum arasındaki kültürel karşılaşmaların yumuşak ve çok daha az kırılğan olduğu söylenebilir.¹¹⁵ Yerel boyutta birtakım küçük problemlerle karşılaşılrsa da bunların kitlesel boyutlara ulaşmaması, toplumsal kaos ve karmaşa ortamı oluşturmaması ‘uyum sürecinin yumuşak karakterli’ olduğunun en belirgin göstergelerindedir. Çok kısa denilebilecek sürede gelen göçmen sayısının fazlalığı dikkate alındığında bu göstergeler daha da netleşmektedir. Göçmenler ile ev sahibi toplum arasındaki karşılaşma, etkileşim, gettolaşma, uyum vb. süreçlerin analizinde “dine daha merkezi bir rol verilmelidir”.¹¹⁶ tespitini doğrulayan en somut örneklerden birinin Türkiye’nin Suriyeli göçmenler deneyimi olduğu söylenebilir. Ancak Türkiye öncesinde göçmenlerin gittikleri farklı İslam ülkelerinde yaşadıkları durumlar¹¹⁷ ve ardından Türkiye’ye gelişleri ‘din’in önemli bir faktör olsa da diğer unsurların göz ardı edilmesi halinde açıklayıcılığının sınırlı düzeyde kalacağını göstermektedir. Bu nedenle Türkiye’de Suriyeli göçmenlerin uyumu sürecini ‘din’ faktörüne indirgenmiş nedensellik ilişkisi üzerinden anlamlandırmak sığ bir bakış açısını yansıtmaktadır. Süreçte etkili parametrelerin tamamı bütüncül ve karşılıklı etkileşim ekseninde ele alındığında Türkiye’nin deneyiminin ‘kriz’den ziyade, ‘uyum’ söylemi çerçevesinde değerlendirmenin yerinde olacağı söylenebilir. Türkiye’deki Suriyeli göçmenlerin uyumu sürecinde göçmenlerle yerel halk arasındaki problemlerin minimum düzeyde kaldığına işaret eden “iki toplum arasında bir fren mekanizmasının gelişmesi”nin ve “sorunlarla baş edebilme kapasitesinin yüksekliği”¹¹⁸nin arka planında Türkiye’nin Suriyeli göçmenler deneyiminin oluşturduğu bu özgün karakterli

¹¹² Arif Korkmaz, “Göç ve Din”, *Din Sosyolojisi* (Konya: Palet Yayınları, 2013), 98.

¹¹³ Çatak, *Yanı Başındaki Yabancı: Suriyeliler ile Yerli Halkın Karşılaşmaları*, 116.

¹¹⁴ Tanrıverdi - Ulu, “Geçici Koruma Altına Alınan Suriyelilerde Göç, Kültürleşme/Kültürel Uyum ve Din İlişkisi: Kayseri Örneği”, 187.

¹¹⁵ Kesen Kurçak, *Türk Toplumunda Suriyeli Göçmenleri Kabul ve Uyumda Dindarlığın Rolü (Gaziantep Örneği)*, 182.

¹¹⁶ Toumas Martikainen, “Din, Göçmenler ve Entegrasyon”, çev. Nebile Özmen, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38/1 (2010), 274.

¹¹⁷ Çatak, *Yanı Başındaki Yabancı: Suriyeliler ile Yerli Halkın Karşılaşmaları*, 41.

¹¹⁸ Orhan - Gündoğar, *Suriyeli Sığınmacıların Türkiye’ye Etkileri*, 8.

denklem bulunmaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin deneyiminin 'evrensel'¹¹⁹ nitelikte olduğunu söylemek mümkün değildir.

Sonuç

Suriyeli göçmenlerin ülkelerinden kitleler halinde göç etmelerinin üzerinden yaklaşık on yıl geçti. Konuya dair ulusal ve uluslararası düzeyde birçok akademik yaklaşım ve söylem geliştirilerek literatüre kazandırılmıştır. Batı'da yapılan göç araştırmalarında daha çok 'pozitivist' yaklaşımın hâkim olduğu ve 'göç-göçmenlik' konularının 'ayrımci', 'ötekileştirici', 'yabancı düşmanlığı'nı vurgulayan bir çerçevede irdelendiği görülmektedir.¹²⁰ Türkiye'nin Suriyeli göçmenler deneyimi de birçok araştırmaya konu olmuştur. Türkiye'deki araştırmaların bir bölümünde de Batı'ya özgü bakış açısının hakim olduğu görülmektedir. Oysa Türkiye'nin deneyimi, diğer coğrafyalarda yaşanan 'göç' olgusundan farklı bir karakter sahiptir. Suriye ile coğrafi yakınlık, sosyo-kültürel ve dini benzerlik, tarihi bir ortak geçmişe sahip olmak, Türkiye'nin uyguladığı 'açık kapı' politikası, göçmenlere yönelik toplumsal kabul oranının yüksekliği, dil konusundaki benzerlik, göç süreci öncesinde de iki ülke arasındaki nüfus hareketliliğinin fazla olması, iki ülkenin sınır yerleşim alanlarında akrabalık ilişkilerine sahip ciddi bir nüfusun bulunması gibi faktörler bu karakter üzerinde belirleyici rol oynamıştır. Bu nedenledir ki Türkiye'nin göçmenler sürecinde karşılaşılan taraflar birbirinin 'öteki'si ve 'yabancı'sı konumunda olmamıştır ve Batılı anlamda bir 'göçmen krizi'nin yaşandığını iddia etmek mümkün değildir. Türkiye'ye göçmenlerin geldiği ilk yıllar, 'kısa sürede ortaya çıkan göçmen nüfus yoğunluğuyla Türkiye'nin bu beklenmedik duruma hazırlıksız yakalanmış olması, göçmenlerin temel ihtiyaçlarının karşılanmasının öncelendiği çözüm arayış ve çabalarını içeren bir 'süreç' olarak nitelendirilebilir.

Türkiye'de göçmenlerle yerel halk arasında birtakım problemler yaşanmıştır ancak bunlar göçmen nüfusunun fazlalığına rağmen minimum düzeyde kalmış, hiçbir zaman kitlesel boyutlara ulaşmamıştır. Göçmenlerin gelişile ilişkilerendirilen olumsuz algılara rağmen Türkiye'nin Suriyeli göçmenler denklemi, toplumsal bir kaos üretmemiştir. 'Yüksek ama kırılğan toplumsal kabul düzeyi' nitelendirmesi kehaneti şimdiye kadar kitlesel ciddi bir kırılma ve toplumsal ayrışma biçiminde gerçekleşmemiştir. Söz konusu süreçte 'din' olgusu hem taraflar için önemli ortak paydalardan biri olmuş hem de karşılaşılan ve karşılaşılmaması muhtemel sıkıntılarda diğer özgün faktörlerle birlikte bir tür 'tampon mekanizma'¹²¹ işlevi görmüştür. DİB da yaptığı çalışmalarla göçmenlerin uyumu sürecinin önemli aktörlerinden biri olmuştur. 'Din' olgusu çerçevesinde sürece eklenen 'Muhacir-Ensar', 'kardeşlik', 'yardımseverlik' gibi söylemlerin 'romantizm' olarak nitelendirildiği ve ekonomik yükün dikkate alınmasına engel olan bu romantik yaklaşımdan uzaklaşılmasının gerekliliğini vurgulayan yaklaşımlarla da karşılaşılabilmektedir.¹²² Oysa ki göçmenlerin ülkemize ilk geldikleri günlerden günümüze kadar olan sürecin yönetimi ve iki toplum arasındaki uyum problemlerinin minimize edilmesinde 'romantizm' unsuru göz ardı edildiğinde sürecin karakterini analiz etmek imkânsızlaşmaktadır ve 'romantizm' unsurunun temel bileşenlerinden

¹¹⁹ Tunç, "Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri", 59.

¹²⁰ Kirman, "Göç Çalışmalarında Yöntem ve Din", 32.

¹²¹ Bkz. 'Tampon Mekanizma' söylemi Mübaccel Kıray tarafından kullanılan çerçevede kullanılmaktadır. Buna göre 'Tampon Mekanizma' sosyal değişimin buhransız geçmesini sağlayan, sosyal yapının çeşitli yönlerini birbirine bağlayan, değişim süreci içerisinde sonradan ortaya çıkan kurumlar, ilişkiler, değerler ve fonksiyonları ifade eden bir kavramdır. Mübaccel Belik Kıray, *Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası* (Ankara: Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1964), 6-7.

¹²² Murat Erdoğan, "Açılış Paneli" (Suriyeli Sığınmacıların Uyum ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu, Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (ULİSA)), 2018.

biri de 'din' olgusudur. Sosyo-kültürel bileşenler içerisinde hayati derecede önemli ve belirleyici olan 'din' faktörü olmaksızın söz konusu sürecin anlaşılmasının mümkün olmadığı söylenebilir.

Türkiye'nin deneyim sonucu oluşan sosyo-kültürel iletişim, Suriye ve Türkiye halkları için bir dönüm noktası olmuştur. Her iki ülkenin de ekonomik, siyasi, tarihi, sosyo-kültürel ve dini olmak üzere çok boyutlu geleceğinin, 2011 yılından bu yana yaşananlardan bağımsız olarak şekillenmeyeceği söylenebilir. Bu anlamda söz konusu süreç, iki toplum arasında muhtemel iyi ilişkilere atılan verimli ve güçlü bir tohum olarak nitelendirilebileceği gibi iki toplum arasında derin temeller üzerine inşa edilmiş, tarihi ve toplumsal hafızaya silinmeyecek şekilde kaydedilmiş sosyo-kültürel köprülerin inşası olarak da değerlendirilebilir. Aynı din, farklı birey ve toplumlarda farklı görünürlük ve içselleştirmelerle karakterize olmaktadır. Mezhep farklılıkları, dini pratiklerdeki farklılıklar, kutsal metinleri okuyuş farklılıkları bunlardan bazılarıdır. Bu anlamda Suriyeli göçmenlerin uyumu problematiğinin geleceğinin bu farklılıklar ekseninde değerlendirilmesi sürecin daha nitelikli analiz edilebilmesi ve çok boyutlu bir gelecek perspektifi geliştirilmesi bakımından önemlidir.

Kaynakça

- Alp, Çiğdem vd. *Türkiye'deki Suriyeliler (Özel Rapor)*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Kamu Denetçiliği Kurumu (OMBUDSMANLIK), 2018.
- Apak, Hıdır. "Suriyeli Göçmenlerin Kente Uyumları: Mardin Örneği". *Mukaddime* 5/2 (2014), 53-70.
- Arslantürk, Zeki - Amman, M. Tayfun. *Sosyoloji: Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2001.
- Bilgin, Vejdi. "Din ve Kültür". *Din Sosyolojisi*. ed. Mehmet Bayyigit. Konya: Palet Yayınları, 2017.
- Bandúr, Patrik. "Perceptions on Syrian Refugees in Turkey, Short Analysis of a Survey Identifying Differences and Similarities Between Two Grups of Turkish Voters", *Antakiyat* 3/1, (Haziran 2020): 67-91.
- Bostancı, Meltem. *11 Eylül'den Günümüze Ortadoğu ve Suriye: Suriyeli Sığınmacı Sorunu ve Basına Yansımaları*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, 2017.
- Çatak, Bilge Deniz. *Yanı Başındaki Yabancı: Suriyeliler ile Yerli Halkın Karşılaşmaları*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 1., 2020.
- Çiftçi, Hasan. "Suriyeli Sığınmacıların Türkiye Cumhuriyeti Devletine Aidiyetleri Bakımından Adaptasyon ve İletişim Sürecinde Karşılaştıkları Sorunlar". *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1 (2019), 153-176.
- Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB). "Anadolu Ajansı'nın 07.07.2017 Tarihli Hutbeyi Konu Alan Haberi". Erişim 09 Nisan 2021. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/merhametimize-siginan-canlar-insanligimizin-imtihan/856443>
- Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB). "'Göç ve Aile' Temalı Resim Yarışması ve Sergi". Erişim 01 Nisan 2021. <https://sergidinhizmetleri.diyamet.gov.tr>
- Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB). "Göç ve Manevi Destek Merkezi". Erişim 08 Mart 2021. <https://www.diyamet.gov.tr/tr-tr/Kurumsal/Detay/25726/goc-ve-manevi-destek-merkezi-dualarla-acildi>
- Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB). "'Göç'erken' Belgeseli". *Diyanet TV*. Erişim 11 Mart 2021. [https://www.diyamet.tv/gocerken/video/gocerken-belgeseli-1-bolum-\(suriye\)](https://www.diyamet.tv/gocerken/video/gocerken-belgeseli-1-bolum-(suriye))
- Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), Geçici Koruma Kapsamındaki Yabancılara Verilen Hizmetlere Daire Yönerge. "Geçici Koruma Kapsamındaki Yabancılara Verilen Hizmetlere Daire Yönerge". Erişim 24 Mart 2021. <https://hukukmusavirligi.diyamet.gov.tr/Documents/Diyamet%20İşleri%20Başkanlığı%20Taraftan%20Geçici%20Koruma%20Kapsamındaki%20Yabancılara%20Verilen%20Hizmetlere%20Daire%20Yönerge.pdf>
- Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun. Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun. 633 (22 Haziran 1965). Erişim 10 Şubat 2021. <https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatTur=1&MevzuatNo=633&MevzuatTertip=5>
- Diyanet İşleri Başkanlığı, Temel İlke ve Hedefler", <https://www.diyamet.gov.tr> (12 Mart 2021).
- Doğanay, Ülkü - Çoban Keneş, Hatice. "Yazılı Basında Suriyeli 'Mülteciler': Ayrımcı Söylemlerin Rasyonel ve Duygusal Gerekçelerinin İnşası". *Mülkiye Dergisi* 40/1 (2016), 143-184.
- Efe, İbrahim. *Türk Basınında Suriyeli Sığınmacılar*. İstanbul: SETA Yayınları, 2015. http://file.setav.org/Files/Pdf/20151225180911_turk-basininda-suriyeli-siginmacilar-pdf.pdf
- Erbaş, Hayriye. "Göçmen Krizi Kavramı ve Örtüledikleri: Günümüzde Göçmenlik Halleri, Çelişkiler ve Sorunlar". *Gidişlerden Kaçışlara Göç ve Göçmenler: Kuram, Yöntem ve Alan Yazıları*. 261-315. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2019.

Erdoğan, Murat. "Açılış Paneli". Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (ULİSA)), 2018. https://aybu.edu.tr/yulisa/content_detail.aspx?MENUID=286&ICERIKID=635&src=0

Erdoğan, Murat vd. *Türkiye'de Yaşayan Suriyeli Mültecilere Yönelik Medya Algısı*. Liberal Perspektif: Analiz. Ankara: Özgürlük Araştırmaları Derneği, 2017. https://mmuraterdogan.files.wordpress.com/2016/06/oad_c2lgwsk.pdf

Erkan, Erol. "Suriyeli Göçmenler ve Dini Hayat: Uyum, Karşılaşma, Benzeşme Gaziantep Örneği". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 16/2 (2016), 51-92.

Freyer, Hans. *Din Sosyolojisi*. çev. Turgut Kalpsüz. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2016.

Geertz, Clifford. "Kültürel Bir Sistem Olarak Din". çev. Hakan Gür. *Kültürlerin Yorumlanması*. 131-184. İstanbul: Dergah Yayınları, 2020.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM). *Biten Projeler*. Erişim 24 Mart 2021. <https://www.goc.gov.tr/goc-projeleri56>

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM). "Broşürler". Erişim 11 Nisan 2021. <https://www.goc.gov.tr/brosurler>

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM). "Doğru Bilinen Yanlışlar". Erişim 06 Nisan 2021. <https://www.goc.gov.tr/dogru-bilinen-yanlislar>

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM). "Geçici Koruma". *www.goc.gov.tr*. Erişim 20 Ocak 2022. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM). "Sosyal Uyum Çalışmaları". Erişim 20 Şubat 2021. <https://www.goc.gov.tr/haberler>

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM). "Sosyal Uyum Çalıştayları". Erişim 13 Mart 2021. <https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/files/Kurumsal%20İntetner%20Sitesi%20Duyuru.pdf>

Göker, Göksel - Keskin, Savaş. "Haber Medyası ve Mülteciler: Suriyeli Mültecilerin Türk Yazılı Basınındaki Temsili". *İletişim, Kuram ve Araştırma Dergisi* Sayı 41 (GÜZ 2015), 229-256.

Gültekin, Mehmet Nuri vd. *Gaziantep'teki Suriyeliler: Uyum, Beklentiler ve Zorluklar (Özet Rapor)/ Syrians in Gaziantep*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, 2018.

Günay, Ünver. "Dinin Bireysel ve Toplumsal Boyutu". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39/2 (1999), 91-117.

Hasanov, Behram. "Clifford Geertz'e Göre Kültürel Bir Sistem Olarak Din". *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (2014), 79-96.

Kaya, Ayhan-Kıraç, Aysu. İstanbul'daki Suriyeli Mültecilere İlişkin Zarar Görebilirlik Değerlendirme Raporu, Hayata Destek Derneği, Nisan-2016. Erişim 25 Nisan 2021. <https://www.hayatadestek.org/wp-content/uploads/2019/06/istanbuldaki-suriyeli-multeciler-zarar-gorebilirlik-raporu.pdf>

Kemik, Pınar vd. "Suriyeli Mültecilerin Yoğun Yaşadığı Bölgelerdeki Yerel Halkın Suriyeli Mültecilere İlişkin Görüşleri: Altındağ Örneği". *Mukaddime* 10/2 (2019), 582-596.

Kesen Kurçak, Ayşe. *Türk Toplumunda Suriyeli Göçmenleri Kabul ve Uyumda Dindarlığın Rolü (Gaziantep Örneği)*, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora tezi, 2022.

Kıray, Mübeccel Belik. *Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*. Ankara: Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1964.

Kirman, Mehmet Ali. "Göç Çalışmalarında Yöntem ve Din". *Göç ve Din: Disiplinlerarası Bir Yaklaşım*. ed. Mehmet Ali Kirman - İlbey Dölek. 25-38. Ankara: Astana Yayınları, 2020.

Korkmaz, Arif. "Göç ve Din". *Din Sosyolojisi*. 337-390. Konya: Palet Yayınları, 2013.

Kümbetoğlu, Belkıs. *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayınları, 2., 2008.

Mardin, Şerif. *Din ve İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

Martikainen, Toumas. "Din, Göçmenler ve Entegrasyon". çev. Nebile Özmen. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38/1 (2010), 263-276.

Neuman, W. Lawrence. *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar I*. 2 Cilt. Ankara: Yayınodası Yayınları, 8. Basım, 2016.

Orhan, Oytun - Gündoğar, Sabiha Senyücel. *Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri*. Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM)-Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı (TESEV), 2015. https://orsam.org.tr/d_hbanaliz/201518_rapor195tur.pdf

Özipek, Bekir Berat. *Suriyeli Sığınmacılar ve Türkiye Ekonomisi: Evrensel Tecrübe ışığında Bir Etkiyi Konuşmak*. İstanbul: Uluslararası Teknoloji Ekonomi ve Sosyal Araştırma Vakfı (UTESAV), 2018. http://www.utesav.org.tr/dosyalar/web_dosya/Suriyeli-Siginmacilar-ve-Turkiye-Ekonomisi-Raporu.pdf

Özipek, Bekir Berat- Tanrıku, Faik. *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Göç ve Suriyeli Sığınmacılar: Algılar, Olgular ve Gerçekler*. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2. Basım, 2021.

Özmen, Nebile. *Çokkültürlü Toplumda Sosyal Entegrasyon ve Din*, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2012.

Sağır, Zeynep. *Kültürel Uyum, Ruh Sağlığı ve Din*. İstanbul: Dem Yayınları, 2018.

Tanrıverdi, Abdullah - Ulu, Mustafa. "Geçici Koruma Altına Alınan Suriyelilerde Göç, Kültürleşme/Kültürel Uyum ve Din İlişkisi: Kayseri Örneği". *Bilimname* 63/3 (2020), 169-212.

Taştan, Coşkun vd. *Suriyeli Sığınmacılara Dair Tehdit Algısı: Önyargılar ve Gerçekler (Rapor)*. Ankara: Polis Akademisi Yayınları (GÖÇMER), 2017. https://www.pa.edu.tr/Upload/editor/files/2-SURIYELI%20SIGINMACILARA%20DAIR%20TEHDIT%20ALGISI_ALGILAR%20VE%20GERCEKLER.pdf

Tunç, Ayşe Şebnem. "Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri". *Tesam Akademi Dergisi* 2/2 (2015), 29-63.

Turhan, Mümtaz. *Kültür Değişmeleri: Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2002.

Voll, John Obert. *İslam: Süreklilik ve Değişim*. çev. Cengiz Şişman vd. 2 Cilt. İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1991.

Yaşar, Aldırmaz. "Değerler Avrupası'ndan Duvarlar Avrupası'na: Göç, Sığınmacılar ve Mülteci Krizi Çerçevesinde AB Hukuku ve Politikaları". *Kastamonu Üniversitesi İİBF Dergisi* 16/2 (2017), 83-103.

Yıldırım, Sinem vd. "Suriyeli Sığınmacıların Toplumsal Kabul ve Uyum Sürecine İlişkin Bir Araştırma". *Bilgi* 35/ (K 2017), 107-126.

"2011-2020 Tarihleri Arasındaki Hutbeler Arşivi". Diyanet İşleri Başkanlığı. Diyanet İşleri Başkanlığı. Erişim 16 Nisan 2021. Erişim 16 Nisan 2021. <https://dinhizmetleri.diyaret.gov.tr/kategoriler/yayinlarimiz/hutbeler/hutbe-arşivi>

Türkiye'deki Mülteciler, Sığınmacılar. "Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü (UNHCR)". Erişim 08 Nisan 2021. <https://unhcr.org/tr/turkiyedeki-multeciler-siginmacilar>

"Diyanet İşleri Başkanlığı 2017 Hutbeleri". Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB). Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB). Erişim 16 Nisan 2021. Erişim 16 Nisan 2021. <https://dinhizmetleri.diyaret.gov.tr/Documents/2017%20Yılı%20Hutbeleri.pdf>

<https://dinhizmetleri.diyaret.gov.tr>. "Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Hutbeler", ts. Erişim 21 Nisan 2021

Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Raporu 2017. Yıllık. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2019. Diyanet İşleri Başkanlığı. <https://dinhizmetleri.diyaret.gov.tr/Icon/SagSlider/2017%20DİN%20HİZMETLERİ%20RAPORU.pdf>

Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Raporu 2018. Yıllık. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2019. Diyanet İşleri Başkanlığı. <https://dinhizmetleri.diyamet.gov.tr/Icon/SagSlider/2018%20Din%20Hizmetleri%20Raporuu.pdf>

Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Raporu 2019. Yıllık. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2021. Diyanet İşleri Başkanlığı. Erişim 14 Nisan 2021. <https://dinhizmetleri.diyamet.gov.tr/Icon/SagSlider/2019%20Din%20Hizmetleri%20Raporu14102020.pdf>

<https://www.diyamet.gov.tr>. “Diyanet İşleri Başkanlığı, Temel İlke ve Hedefler”. 12 Mart 2021. Erişim 12 Mart 2021. <https://www.diyamet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/3/diyamet-isleri-baskanligi-temel-ilke-ve-hedefleri>

BBC NEWS TÜRKÇE. “Financial Times: Suriyeliler Yatırımlarıyla Türkiye Ekonomisine Katkı Sağlıyor” (17 Mayıs 2016). https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/05/160517_ft_suriye_yatirimci_multeci

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM), 2014 Türkiye Göç Raporu. Ankara: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2016. https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/YillikGocRaporlari/2014_yillik_goc_raporu.pdf

Bakan Kaya Sosyal Uyum Yardımı (SUY) Programı Kapsamında Dağıtılan Kızılay Kartın Bir Milyon Sayısına Ulaşması Vesilesiyle Düzenlenen Programa Katıldı. “Türk Halkının Suriyelilere İnsani Yardımları”. Erişim 29 Nisan 2021. <https://www.betulsayan.com/gundem/bakan-kaya-sosyal-uyum-yardimi-suy-programi-kapsaminda-dagitilan-kizilay-kart-in-bir-milyon-sayisina-ulasmasi-vesilesiyle-duzenlenen-programa-katildi>